Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 290 (13290) | 1986 чылдың декабрь 17, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

Кыштаглаашкын — хүннүң чугула айтырыы

ЭРГИ ЧАҢЧЫЛДАН УШТУНАР

Чоокта чаа республика девискээринге кылып хар чаттап. Ынчан барыын районнарга күштүг хат хадаан болгаш харны хөргүктеп каапкан. Бо хүнниерде соок база дыңзып келген. Кыштаглаашкынның берге үезиниң эгелээнін бо. Богүнгү байдалды чугаалап бээрибиле Барыын-Хемчик районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының чөвүлелиниң даргазы Мандат-оол Бире-оолович Кара-Салга сөстү бердивис.

Районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының болгаш ажыл-агыйларның удуртукчуларының база түскай эртемниглериниң, черле бүгү мал ажылдыгларының мурнунда ам хүннүң чугула айтырыы — шиитиниң малын кыштап хүр ажырары, мал ажыл-агыйының продуктуларын көвүдедири, малдың чаа төлүн бүрүн камгалап алыры. Бо соруланы амыдыралга ферманы, «Дөң-Терезиниң» Алаак сүт-бараан ферманы, «Бардыктың» Бижиктиг-Хая болгаш Хөнделең хойжу бригадалары кажааларны сеткээр болгаш чылыглаар ажылдарны ооржум база шынар чок чорукшаан. «Бардык» совхозтуң Хөнделеңде хойжуузу Моңгуш Кара-оол дунгужун төрүүр хойлуг. Ындыг турбуже совхозтуң дирекциязыдаа, түскай эртемниглер-даа ол хойну менди кып ажырарынче, оон төлүн бүрүн камгалап алырынче чогуур кичөөнгейин салбаан: кыштаг ноябрь ортанга чедир сеткеттинмээн, кажаазының дзовирги ойлуп барып дүшкен. Кажаанын көрээди коптартыпмаан, демир-хүүрек туружук кускун-хаай күш четпеё кылдыр кадып калган. Ол-ла салбырның кыштагларында шагжалар, оңгачалар чедишпее. Фонарьлар база чок. Автомагазин келбестээн. Хамаарышкан совхозтарның директорлары И. С. Идам-Сүрүн, Д. Н. Саая, Хөнделең салбырның эргелекчизи Т. Т. Көкей, поддээ Совет күскомунуң даргазы Д. Д. Серки харысалга чок чоруун көргүзүп, хүзөлгеэнін күүседирин сураткан.

Район ам хүнде бир саар инекке онаштыр 6,3 килограмм сүттү будүрүп турар. Ол биске эң-не чавыс, мырыңай чегенчиг көргүзүүр-дүр. Оон чылдагааны багай чемгерилгеден болуп турар. Саванны, сигненни хөнделеп, ылыырадыл боорн, минералдыг немелдерни мал чеминге холуп боорн чугула.

Чамдык малчыннар кажаазын чылыглап албайн, аңаа печкалар салып, кажаанын отбале чылдыын турар. Бо чорук малга ажык чок, орт-даа үнүп болур. Мал кажааларын одаары артык чарыгдалдар үнүрер. Районнуң ырак черлеринде малчыннар үр үеле лекция болгаш беседа дыңнаваан. Чагыткан солунун чогуур үезинде албайн турар малчыннар база хөй. Барыкла өреге бүрүзүнүң радиоприёмниктери батарея чогундан ажыллавайн турар. Почтачылар малчыннарга мыдаххаа чедер, кажер библиотекаларның ажылын районнуң культура киллизи организаставайн турар.

Бо хүннерде кижи бүрүзүлеп дүргеэзөшкин болгаш эде тургустунуушкун ёзугузибиле ажылдазары негеттинип турар. Ындыг турбуже ажылагыйлар удуртукчулары, түскай эртемниглер эрги чаңчылдардан уштуимаан. Мал ажылагыйын келир чылдың эгезинден интенсификастаар, бот-орулга-чарылгаже киирер сорулга салдынган. Ынчангаш үенин негелдезин ёзугаар ажылдаары бистеп негеттинип турар.

М. КАРА-САЛ,
РАУК чөвүлелиниң даргазы.

Удуртукчуга сөс

боттандырар талазы-биле хемчегler ажылдап кылдыынган болгаш күүсеттинин эгелээн. Ылангыя малчыннарже комплекстиг үүшүкшүнерни доктаамал кылып турар бис. Аңаа районнуң болгаш совхозтарның удуртукчу ажылдакчылары, түскай эртемниглер, ылангыя эмнелге, амыдырал хандырылга болгаш садыг ажылдакчылары идепкейлиг киржип турар.

Районнуң малчыннарының кыштаг бүрүзүнде мал чеми чедиртинген, төрүүр болган төрүвес малдың кодаңнар айы-биле 5-тен 10 тонна чедир сигенин. 2-деп 5 тонна чедир суланы, чарбаны болган дуствоөртүн чедирген. Кыштаглаашкын үезинде күш-ажылдың будурүкчүлүүн бедидеривче, малдың ажаалдазын болгаш чемгерилгенін эжиидеривче улуг кичөөнней салдынган.

Кыштаглаашкынга бедик деңеелдиг белеткеген коллективтер болгаш малчыннар хөй. Ылангыя «Бардык» совхозтуң Акеы-Барлык хойжу бригадазы, «Хемчик» совхозтуң Ыйгылак сүт-бараан ферманы кыштаглаашкынга үлегерлиг белеткеткен. Оон ынай «Бардык» совхозтан Күжүгет Окпан-оол, «Шекпээр» совхозтан Моңгуш Барылаа болгаш өске-даа оңон хойжулар кыштаглаашкынга белеткелди чаагай эгелээн, бедик деңеелге чорткан. Дыка хөй малчыннар сеңгелгени боттары кылып, мал чемин боттары белеткеп алган.

Кышкы соокта кижилерниң аймылдаарынга болгаш дыңнавырынга таарымчалыг байдалдарны тургузаар талазы-биле элээн хемчегler алдынган. «Бардык» совхозтуң Бижиктиг-Хая, «Шекпээр» совхозтуң Суг-Кажаа, «Дөң-Терезиң» совхозтуң Аңаа сүт-бараан фермаларында бо чылың кызыл-булуңнар, столоваллар болгаш ажылдаар хандырылга өрөөлдери ажыглалда киргеп. Хойжу бригадалар төптеринде чунар-баазының база немей туттунган. Кызыл-Тайгада болгаш Акта садыгларны тургусканы малчыннарның чугула барааннар садыг алырынга база эптиг болгаш таарымчалыг апарган.

Чогуур хемчегlерни ап турзууеса-даа, «Шекпээр» совхозтуң Бире-Тей хойжу бригадазы, Суг-Кажаа сүт-бараан ферманың малчыннары үезинде күш-ажылдың будурүкчүлүүн бедидеривче, малдың ажаалдазын болгаш чемгерилгенін эжиидеринче улуг кичөөнней салдынган.

Кыштаглаашкынга бедик деңеелдиг белеткеткен коллективтер болгаш малчыннар хөй. Ылангыя «Бардык» совхозтуң Акеы-Барлык хойжу бригадазы, «Хемчик» совхозтуң Ыйгылак сүт-бараан ферманы кыштаглаашкынга үлегерлиг белеткеткен. Оон ынай «Бардык» совхозтан Күжүгет Окпан-оол, «Шекпээр» совхозтан Моңгуш Барылаа болгаш өске-даа оңон хойжулар кыштаглаашкынга белеткелди чаагай эгелээн, бедик деңеелге чорткан. Дыка хөй малчыннар сеңгелгени боттары кылып, мал чемин боттары белеткеп алган.

Кышкы соокта кижилерниң аймылдаарынга болгаш дыңнавырынга таарымчалыг байдалдарны тургузаар талазы-биле элээн хемчегler алдынган. «Бардык» совхозтуң Бижиктиг-Хая, «Шекпээр» совхозтуң Суг-Кажаа, «Дөң-Терезиң» совхозтуң Аңаа сүт-бараан фермаларында бо чылың кызыл-булуңнар, столоваллар болгаш ажылдаар хандырылга өрөөлдери ажыглалда киргеп. Хойжу бригадалар төптеринде чунар-баазының база немей туттунган. Кызыл-Тайгада болгаш Акта садыгларны тургусканы малчыннарның чугула барааннар садыг алырынга база эптиг болгаш таарымчалыг апарган.

Чогуур хемчегlерни ап турзууеса-даа, «Шекпээр» совхозтуң Бире-Тей хойжу бригадазы, Суг-Кажаа сүт-бараан

Бешки разрядтың чазапыкчызы Николай Казанцев Чончуң амыдырал хандырылга министерствозунуң сентелге-тудуг участогунда мурнакчы ажылчыннарның бирээзин. Ол аңаа ажылдан келгенден бээр алдың эрткен. Бо үениң дүргузунда ол стол, сандайлар, бажың иштинге болгаш амыдыралга хереглээр өске-даа түүлдер чазаарынга бедин-биле мергежээн.

Н. Казанцев бо чылдың планыг онаалдазын хуусаадан эрте күүседкеш, келир чылдың баштайгы аймың үлүүнде ажылдап турар.

ЧУРУКТА: коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Н. Казанцев.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ХҮЛЭЭЛГЕЗИН КҮҮСЕТКЕН

Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйларының күрүнеге сүт садар даалгазын ажыр күүседир дээш күжениишкиниг ажылдап турарлар. Ында «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң саанчылары боттарының бар арга-курлавырларын санап көргеш, бедиткен хүзөлгенін алганнар. Саар инектиң чемгерилгезин зоотехниктиг негелде ёзугаар чорудуп, чем рационун үзүктелиишкин чокка тургузуп келгенинин түңнелинде эки көргүзүглерни чедип алган. Ажыл-агый күрүнеге 11100 центнер сүттү дужаар хүлээлгелиг. Чыл төнүзүнде чедир олар ук хүлээлгезин 11336 центнерге боттандырлар.

Районнуң «Найырал» совхозунуң саанчыларының күрүне мурнунга даалгазы база бедик. Олар чыл онаалдазын күүседип, пландан ажыр 400 центнер сүттү артыкка сатканнар. «Ак-Туруг», Жданов совхозтар планын база ыракта ажыргаңнар.

Күрүнеге сүт дужаалдазы өм-даа уламчылап турар.

Т. МАТВЕЕВА,
районнуң информация-саналга бюрозунуң улуг экономизи.

ЧАРЫШТЫҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың сентелге-тудуг эргелелиниң бригадаларының аразында социалистиг чарыш калбаргап.

Күш-ажылчы маргылдаага Маска-оол Озукович Хертектиң удуртканы бызаңчы-бетоншиктер бригадазы тинлекчи болуп үнген. Бригада оң бир айларның тудут-монтаж ажылдарының планын чедиишкинниг күүсеткен.

Олар Тудугжулар суурунда 2 квартиралыг чурттарга бажыңнарының тудуунда ажылдап турарлар. Бригадада хоочун тудугжулар Кок-оол Хертек. Дин-Серни Моңгуш, Чамзырын Сарыглар олар эки үлегер-чижектиг көргүзүп келгеннер. Дружулгалыг бригадир, коммунист М. О. Хертектиң хорек чуруу хүндүлел самбызында кирген.

Эргелелдиң өске-даа бригадалары база күүседип берип турар. Урутлар албан черлериниң школаларының, инвалидтериниң болгаш пенсионерлериниң чагыын ёзугаар одаар мяш белеткелин база чорудуп турар. Шак ындыг чагыг ёзугаар 2600 кубометр одаар мяш белеткээр планын декабрь 20-де күүседир дээш олар бо хүннерде кызымак ажыллап турар.

С. САЛЧАК.

ФЕВРАЛЬДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Республиканың Чурттаргакоммунал ажыл-агый министерствозунуң тускайжыткан автобудүргүзлигиниң чолаачылары он нийги беш чылдың бирги чылында алган социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг боттандырар дээш күш-ажылчы маргылдааны кылбарткан. Социалистиг чарыштың түңнелин ай саныңда үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, оларның чедиишкиннериниң дугайында чарлыг болдуруп, кескү черге бижээш, азыы турары чарышка идиглиг боор турар.

Күш-ажылдың Кызыл Тук болгаш Күш-ажылчы Алдар орденниң үүлекчизи Константин Перфирьевич Козулин, Владимир Юрьевич Федулов чолаачылар оргузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнакчы олуруунда чоруп, планнаг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип келген. Мурнакчы чолаачылар ам 1987 чылдың февральдың үлүүнге киирештир ажыллап турар.

Н. ПОНОМАРЕВА.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Тес-Хемниң мяш ажыл-агыйының коллективи он нийги беш чылдың баштайгы чылын эки көргүзүглерлиг доозуп турар. Коллективтиң ажыл-ишчилери мяш тарын олуртур, кат-чимис чыыр планнаг мяш белеткелин база чорудуп турар. Шак ындыг чагыг ёзугаар 2600 кубометр одаар мяш белеткээр планын декабрь 20-де күүседир дээш олар бо хүннерде кызымак ажыллап турар.

Т. КУНГА.

Ыяш ажыл-агыйының ажылшчылары чонуң хуу чагыларын база күүседип берип турар. Урутлар албан черлериниң школаларының, инвалидтериниң болгаш пенсионерлериниң чагыын ёзугаар одаар мяш белеткелин база чорудуп турар. Шак ындыг чагыг ёзугаар 2600 кубометр одаар мяш белеткээр планын декабрь 20-де күүседир дээш олар бо хүннерде кызымак ажыллап турар.

Т. КУНГА.

УЖУРАШКАН

Дүүн Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар «Шын» болгаш «Тываның аныяктары» солуннарының ажылдакчылары-биле ужурашкан.

Эде тургустунуушкун болгаш дүргедээшкинниң база республиканың социал-экономиктиг хөгжүдезиниң талазы-биле сорулгалар дугайында ол толаргай чугаалаан, журналистериң салган айтырыгларынга харыыларны берген.

Бистиң корр.

ВЬЕТНАМНЫҢ КОМПАРТИЯЗЫНЫҢ СЪЕЗДИЗИ

ХАНОЙ. Вьетнамның Компартиязының VI съездизи мында ажыттынган. Анда ВКП ТК-ның политиктиг отчёдун, 1986—1990 чылдарда ВСР-ниң социал-экономиктиг хөгжүдезиниң ол үгланышкыннарын, ВКП-ниң Уставынга өскерлиишкиннерни чугаалажып төөр, партияның удуртукчу органнарын сонгуур.

Партийжи үзээн шүүлганының ажылының СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секрээри Е. К. Лигачевка башгаткан СЭКП-ниң делегациязы киржип турар.

Съездиге ВКП ТК-ның политиктиг үлегин ВКП ТК-ның Чиигиче секрээри Чыонг Тинь кылган. Партияның удур [illegible] чедум быжыглып турар, аңаа чөлегиижээ Совет Эвилели болуур. Советтер чурту чаа, улуг өскерлиишкинниг үе-чадаже шилчип кирген. Оон эгезин СЭКП-ниң XXVII съездизи салган. Ол болза, хой-ниити амыдыралының бүгү талаларынга дүргеп хөгжүлде болуур. СЭКП-ниң XXVII съездизинге чүүлдүгүзүнгеи оон иштики болгаш даштыкы политиказын, СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезин, ону марксизм-ленинчи теориязы чогаадыкчы ёзу-биле ажыглазының үлегери кылдыр көрүп, ВКП оларны долузу-биле деткип турар.

Вьетнам биле Совет Эвилелиниң партия болгаш күрүнеге удуртукчуларының дээди деңеелге ужуражышкыннары, СЭКП ТК-ның Чиигиче секрээри М. С. Горбачевбиле 1986 чылдың ноябрьда болган соолгу ужуражышкыны ийи партияның болгаш бүгү күрүнениң аразында чаңгыс эптиг бедик деңеелиин илередип, ССРЭ болгаш ВСР-ниң аразында аңы-дүңмалышкы сырый чорукту болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы быжыглаарынга улуг салышкын болуур.

ЭДЧ кежигүнери социалистиг чурттарның аңы-дүңмалышкы партияларының удуртукчуларының Москвада болган ужуражышкыны бүгү талаларга, хамыктың мурнунда экономикага, кады ажылдажылганың хөгжүдүүнүң чаа оруу болур болгаш оон деңеелиниң белеэнийге, аңы-дүңмалышкы чурттарның депшилгезиниң дүргедээшкинниге бараан болган.

Ядролуг чепсекти чок кылыр, делегейниң аймыл чок чоруунуң бүгүнү хаара тутказ системазын тургузар талазы-биле Совет Эвилелиниң могат чок күжениишкиннерин ВСР деткип турар. Азия — Оожум океан девискээринге делегейниң аймыл чок чоруунуң бүгүнү хаара тутказ системазын тургузарынче угланган Владивостокка М. С. Горбачевтуң эжелекчи саналдарын бедин-биле үнелеп турар бис.

ВКП-ниң VI съездизи партияның ажылынга шиңгээн чаартылгаларының, оон чаңгыс эвин болгаш сырый катты-жыышкынныг быжыглаарынга чугула чаңа болур деп. Чыонг Тинь онаалап демдеглээн.

* * *

Вьетнам коммунистериниң шүүлганының йийи хүнүнде делегаттар — ажылчын айтыышкы, тараачыннарның, интеллигенциянның төлөэлекчилери ажыл-херекчи ёзу-биле ВКП ТК-ның VI съездиге политиктиг отчёдун чугаалажып көөрүн уламчылааннар.

СЭКП-ниң делегациязының баштыңы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ниң секрээри Е. К. Лигачевтуң чугаазын олар чылыг-биле уткаан. Вьетнам коммунистериниң чаартыышкынче угланыышкыны СЭКП-ниң XXVII съездизиниң чаартыкчы ёзугузуна деңеелешкээнге өөрүе тур бис. Силериң хүлээп алыр боттуг политиктеригер Вьетнам Социалистиг Республиканы политиктиг болгаш экономиктиг хөгжүдезиниң чаа чаңчылдыг дээрбиге совет коммунистер бүрүзүнүң турар. Съездиниң төлевилөөн социализмни тургузарының болгаш төрээн чурттуг кампалаарының планнарын боттандырып, чорударынга коммунистерниң сагылгачуруму кодуреги, партияның хүрээлеңин идея болгаш организастаа талазы-биле быжыглаары, коммунистиг партияның удуртукчу ролүн бедидери эргежок чугула. Оңу кылырының эргежок чугулазын силерниң боттарыңарның болгаш бистиң дружулгавыс бадыткап турар деп, ол чугаалаан.

«1986—1990 чылдарда ВСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң кол угланышкынныарының дугайында» илеткелди ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ВСР-ниң Күрөлаакчы даргазы Во Ван Киет кылган.

Вьетнам коммунистериниң шүүлганы бодүүн ажылын үргүлүлеп турар.

И. МАСЛЕННИКОВ,
А. НИЗАМУТДИНОВ,
СЭТА-ның түскай корреспонденгилери.

АЖЫЛДААРЫНГА ТААРЫМЧАЛЫГ

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» совхозта 3400 баш сарлык бар. Оларны он кодаңла хуваган. Амгы үеде сарлыкчылар хар чыгыг мээстерлиг Чараш-Даш, Узуи-Хем, Сайлыг-Хем, Дүстүг-Хем, Доңгуа деп черлерже оларны кыштагладыры-биле үндүргүлээн.

Совхозтуң дирекциязы сарлыкчыларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Кыжын, чазын, күзүн турлаглаар хонат бүтүдезикде чылыг бажыңчыгаштарны кыллылаан. Кадарчыларга кышкы чагыны, кидне идикти бериин турар. Чайгы үеде сарлыкчылар шупту майгыннарлыг болгаш аът-хол-биле бүрүн хандыртынган. Кадарчы бүгүдезин эдилелиг кадатта, эдлээн ор хонуктап эртирип турар. Сарлыкчылар суурда бажың-балгат-биле база хандыртынган. Олар уруг-дарыының өөренип турар школазыбиле үзүк чок харылзаалыг. Суурда чурттап турар болганда, библиотекадан номнарны номчуп, чаа номнарны бижийн ап турарлар.

Сарлык кадарарынга колдуунда аныяктарны мөөнүзөп. Ында комсомолчулар Анатолий Кара-Сал, Григорий Куулар, Леонид Кендиван, Тимур Сүрүн, Борис Доңгак, Ким Хомушку, Хүлер-оол Чамкын болгаш оон-даа өскелер 3 чылдан 7 чыл чедир сарлык кадарып, төрүүр чүс сарлыктан чыл санында 86-дан өрү бызаанны камгалап ап келгеннер. Семиртилгеде аныяк шарыжыктардан хонукта өртүмаа-биле бир баштан 240 грамм деңзинин алыр турганнар, 280—310 грамм чедир ап турар. Ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургусканының ачызы ол.

А. КАНЧЫЫР.

Эде тургустунуушкуннуң эге базымнары

КОММУНИСТЕРНИҢ ҮЛЕГЕР-ЧИЖЭЭ, БОДАЛДАРЫ

Он ийиги беш чылдың бирги чылы доостур четкен. Чамдык түңнелдерни үндүрүп, чедер, четпес түүлдерни амдан чугаалажып эгелеп болур. Маңаа чижек кылдыр Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозунуң ап көрөли. Ажыл-агый бо чылын күрүнеге эът, сүт, дүк дужаарының планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүсеткен, чүс баш төрүүр хойга онааштыр ортумаа-биле сезеи алды хураган алдынган.

Ажыл-агыйның адыр бүрүзүнде боттарынга онаашкан ажылынга бедик харыысалгалыг боор, үениң негелдезин ёзугаар эде тургустунуп, мурнуку одуругларда чоруп турарлар — коммунистер.

Ам оларның түгле кажыбиле вомчукчуларны танышкыры көрейн.

Малчын Х. Б. МОНГУШ.

Хөвең-оол Балдановичиниң кыштаа совхоз төвү Сут-Бажының кедээзинде тайга эдээ Баян-Кол деп черде. Ындамында токтуң чайылган сигеи, мал чеми, дус, оваалардыр доңа бергеи сут, тарай окташкан ыяш, аай-баш чок дагландыр чытлы берген өдек дээн ышкаш, өске чамдык кодаларда дег түүе мында чок. Кыштаг девискээрининг ындазында черле арыг-силин аажок. Малчын боду-даа, оон кадайы Дүктүг-кыс Кан-ооловна-даа эңме-сексе чок, үйбалай түүлдерге хөңүү чок, шупту түүе аай-баштыг, херек апаар түүлдер хол адаанга белеп чыдарынга инак. Кыштагда байдал оон кескү херечизи ол.

Коммунист Х. Б. Монгуш аңаа кандыг-даа ажыл дагзыр болза, ону түгле бүзуредиг, шыпаглыг кылдыр күүседип чаңчыккан. Аныяк-чалыы чылдарында од төрээн чери Хемчик унунга чолаачылап, ажыл-ишчи оруун эгелээн. Кыш, чай чок эрткен оруктары-биле оон ажыл-ишчи мергежилин бедип, чолаачының човаг билбес ижи аныяк коммунивске чаңгыс чергүүртүлериниң макталхүндүткелии сөңүээн. Аңаа «Тыва АССР-ниң транспортуның алдарлыг ажылдакчызы» деп атты тывысканы оон кескү бадыткалы ол.

1975 чылда Хөвең-оол Балдаңовичиге чолаачының олут орбас ижин солуп, «Совет Тыва» совхозка көжүп кээп, семиртилге шөлүнге шарылар азырай берген. Үр-даа үе эртпээнде ажылынга база-ла бедик көргүзүглерин чедип ап, ажыл-агыйның шалыпчыларының одуруунче кирген. Үш чыл эрткенде төрүүр хой коданы хүлээп ап, ол чымыштыг ишке мынчага чедир ажылдавышаан. Бо үениң дургузунда чыл бүрүзүнде чүс хойга онааштыр ортумаа-биле 90—101 чедир хураганы менди доруктуруп, хой дүгү кыргып алырының талазы-биле онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип келген. Малчын чыл бүрүде бодунуң күжү-биле мал чеми, өдек белеткелин хынамчалыг чорудуп, кыштаанын үүрмек септелгезин өй-шаанда кылып ап келген. Оон-биле кады хой ажылының талазы-биле мергежилии бедип, эш-өөрге берипки дег арга-дужулга-даа эвээш эвес болган. Ынчангаш совхозтуң удуртукчуларының аныяктарның дагдыныкчызы Х. Б. Монгуштуң кыштаа-биле кожа ыяап-ла бир аныяк малчынны хоңдуруп турарының-даа кол утказы ында.

Малчынның кыштаанда электри чырым, телевизор, радио, чунар-бажың-даа шупту түүе бар. Ол бүгү оон бүдүрүкчүлүг, эки ажылдаарының салдарлыг.

— Ажылчын кижи дугайында доктаамал сагыш салып, аңаа таарымчалыг байдалдарны тургузуп бээри — күш-ажылчы чедиишкиннериниң бир кол үндезини ол. Оон-биле кады ындыг байдалдарны аңаа кээп, кандыг-бир өске кижи кылып берикин деп бодап орар болза, кайыын түүе будер. А бистиң малчынарывыстың аразында бүгү-ле түүеин белеткен берзин, дузалашсын дээр хөннер бар болдур ийин. Ол окта шын эвес бодал-дыр. Ажылчын кижиниң бодунуң ажылчын туружунга ёзулуг эө хамаарылгалыг чорук — чедиишкиннериниң бир үнер дөзү ол болгай— деп, күш-ажылдың хоочуну коммунист Хөвең-оол Балдаңович Монгуш бо-ла чугаалап берген олурар. Оон-биле чөпшээрешпес арга чок, чүге дээрге коммунист малчынның бодунуң ажыл-амыдыралы ону херек кырында бадыткап чоруур.

Механизатор П. А. АДЫЯ.

Баян-Колда комсомолчуаныяктарның мал чеми белеткээр механизастаттынган бригадазының кежигүнү П. А. Адыя — совхозтуң дуржулгалыг, мурнакчы механизаторларының бирээзи, ажылагыйда социалистиг чарыштың шалыпчызы. Часкы, күскү чер аңдарылгазы, чайын малга чем белеткеля, кыжын кыштагларже мал чеми сөөртүрү — мурнакчы механизаторнуң чымыштыг ижиниң түгле кол-кол талалары ол. Оон-биле кады Павел Аракчаевич бригадада партбөлүктүң организакчызы. Партийжи даалга — бедик харыысалга, бүгүдеге төлептиг үлегер-чижек болурун негээр. Коллектив бо чылын малга чем белеткелиниң талазы-биле онаалдаларын ажыр күүседкен. Ынчалза-даа бригада оон-даа хөңү кылып болур аргалыг турган. Ботка бедик негелделиг, шүтүмүүлелдиг хамаарылга— коммунист кижиниң эки талазы. Бригаданың ажыл-ижиниң дугайында Павел Адыяның бодалы мындыг:

— Ажылывыста чедиишкиннер бар, ынчалза-даа олар оон-даа хөй боор болур турган. Бисте ажылаттынмайн турар курлавырлар ам-даа бар. Кол-ла түүе ажылды эки организастаарында деп бодаар мен. Чижэлээрге, бо чылын ситен хеалдезинче кончуг организас чок кирдинис. Массалыг ажылды чарлаан соонда чээрби хона бергеиле, бистиң бригада ажылче кирди. Ындыг деп түүе канчап турар боор, мында ажыл-агыйның удуртукчуларының-даа, бистиң боттарывыстың-даа буруувус улуг болбайн аан. Кукуруза, тоорук ажаалдазынче база ындыг хевирлиг, эки септеттинмээн техника-биле кирдинис. Оон түңнелинде ногаан массаның кончуг эки шынарлыг, чулуктуг үези эрте берген. Моон соңгаар мынчаар ажылдап болбас.

Партбөлүк организакчызының бо бодалын совхозтуң өске-даа коммунистери партия организациязының отчёттуг хуралынга изни-биле деткээн болгаш күш-ажылды организастарында бар четпестерни дарый чок кылырының эргежок чугулазын айтыкан.

Бухгалтерия ажылдакчызы Н. С. АВЫК.

— Кижи бүрүзү кандыгдаа чингелде манавайн, ажыл-ишкә дээш бот-харыысалганы күштелдирер үжурлуг. Чаагай үүле бүдүрүлгезинге бодунуң ажылын эде тургузар үжурлуг — деп, күш-ажылдың хоочуну коммунист Нинель Саичатовна Авык кандыг-даа хуралдарга бо-ла саналдай бээр.

Коммунист кижиниң саналы — оон сагыш-сеткилин өйүп чоруур бодалдары болбайн канчаар. Көдээ Советтиң каш чыыш уламтыр депутатылы, чээрби ажыг чыл дургузунда совхозтуң санакчызы боон ажылдан келген болгаш төптүң партия эге организациязының бюро кежигүнү Н. С. Авыктың сеткилин дүвүредип чоруур айтырыглар-ла хөй.

Кандыг-даа ажыл-херекке шын үнелел оон түңнелин шын үндүрүп, чогуур анализти кылырыдан хамааржыр. Бо ажылды совхозтуң бухгалтериязы канчаар чорударындан оон ажыл-агый эңмелели, шын саналшкыны, отчёт түңнели үнер. Учёт-отчёттуң шын тургузары — аажок чугулаа айтырыг. Чамдык удуртукчулар олче сагыш салбайн, ону ийиги чергениң херээ кылдыр бодаар чоруктар тургулаар. Ажыл-агыйга чаңгыс кадагдан эгелээш шупту эмгеленген турар үжурлуг. Совхоз эрткен чылдан эгелээш адыр бүрүзүнге бот-орулга-чарылгаже шилчип, санажылганың чек системазынче кирген. Оон түңнелинде бригадалар ажылдың эчис түңнелдери, ажылга артык чарыгдалдар үндүрбес дээш сонуургалдыг апарган. Чаа түүлдер карылгалыг ажыл-агыйның орулгалыг апарганынга улуг салдарлыг болганы чугаажок.

— Бот-орулга-чарылга участок, бригадалар аразында чек-биле санажылга — совхозтуң ажылын дыка чурумчуткаңын херек кырында көрүп тур бис. Оон ажыы улуг, ындыг турбуже чамдык удуртукчуларның оон ажыктыг талазын эскербейн, бо аргаларның сайзыралынга доктар тургузуп турары кончуг-ла шын эвес. Үениң негелдезин ёзугаар кижи бүрүзүнүң эде тургустунуп турары бо үеде, ажыл-агый башкарылгазының оон учёт-отчёдунуң чаа аргаларын улам сайзырацгайжыдары — бистиң кол сорулгаже боон турар — деп, коммунист Нинель Саичатовна Авык бодунуң практиктиг арга-дужулгазындан ындыг түңнелди үндүргеи.

• • •

— Эде тургустунуушкун уламчылап турар. Хүн бүрүде ажылчы чоннарның улам калбак массалары, бистиң кадрларывыс эде тургустунуушкунче боттуу-биле кирип турарлар. Чаартылгалар ниитилел амыдыралының бүгү адырларын хаара тутканын — деп, эш М. С. Горбачев Краснодар крайның партия активи-биле ужуражыышкынга демдеглээн.

Эде тургустунуушкунга идепкейлиг үлүг-хуузун киирип, аңаа бүгү чонну киириштирер дээш боттарының үлегер-чижээн көргүзүп чоруур үш коммунист-биле танышпывыс. Бистиң чуртувуста ындыглар хөй. Бистиң күжүвүс оларда.

К. НАТПИП-ООЛ,
«Шынның» штаттан дашкаар корр.

Күш-ажылга шылгарацгай чедиишкиннери дээш 1986 чылдың ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреаттары.

ЧУРУКТА: (солагай талалан олурар) Свердловск демир-оруунуң үдекчилериниң Свердловскиде пассажирлер поездизиниң курлавырының начальниги Любовь Александровна Старицына, Мурнуу-төөн демир-оруктуң сигнализация болгаш харылзаа ажылының Лиховск дистанциязының электромеханиги Анатолий Петрович Семиряжко, Одесса демир-оруунуң Кировоград станциязының чүүк болгаш багаж хүлээп алыр болгаш хүлээдир улуг ажылчыны Нонна Ивановна Дейкун, «Югстроймеханизация» трестиң 61 дугаар механизастаттынган колониязының комплекстиг бригадазының бригадири Анатолий Фёдорович Долобанько; (солагай таладан турар) Донецк демир-оруунуң Дебальцовск салбырының талазы-биле дежурный Виктор Григорьевич Субботин, Барыын Сибирь демир-оруунуң Инская станциязының поездилер чыскаакчызы Анатолий Евтихович Козлов, Мурнуу Барыын демир-оруктуң Коростень локомотив депозунуң тепловоз машинизи Борис Алексеевич Зинчук.

П. МАКСИМОВТУҢ фотозу, СЭТА-ның фотохрониказы.

БАШТАЙГЫ ПАРТИЙЖИ ДААЛГА

Кижи бүрүзүнүң амыдыралынга бир-ле дугаарында хуудаа харыысалгалыг херекти, баштайгы базымны кылыр ындыг үе черле келир. Самолётка дуржулгалыг ужудукчуинструктор биле аныяк пилот кады чедип кээр. Хенертен улуу аныяанга чугаалаар: «Бодуң чааскаан ужут, сен аңаа ам белең сен!» Аныяк башкы бир-ле дугаар чаасказын классче кирип кээр, олче бирги классчыларның кичээнгейлиг каралтары көрүп келгилээр. Хирургтуң бирги кезиишкини, чогаалчының бирги ному...

Ынчалза-даа оларның кайызынга-даа ындыг-ла кончуг сезиичиг эвес— оларның дагдыныкчылары, эштери чанында, берге үеде олар дузалажыптар. Харын-даа хайгылычы безин кызыгаарже кара чаасказын бир чытпас. А профессионал - революционерлерге бо чүс чылдың эгезинде кымдан артык берге турган. Ол чамдык сегиржип алыышкыннарже азы кижилериниң арыннарын көрүштүрүп олуруштурар черлерже баш удур чүүү-даа билбейн чоруп турган.

Баштайгы орус революциянның бүдүүзүүде РСДРП-ниң Соңгу комитеди Яков Михайлович Свердловту долгуу-биле чажыт байдалче киирер база революсчу ажылдарны чорудары-биле Костромаже аткарар деп даваскан.

Ол үеге чедир Я. М. Свердлов бодунуң төрүттүнген хоорайында ажылдап турган, ында оон эштери, бижыг харылзаазы-даа бар, оларның дузазынга идеген-даа болур. Ам ол Нижний Новгородту шуут кагган чоруур апарган.

Таптыг-ла бо үеде, «бо үечадада, XX чүс чылдың эгезинде бистиң мурнувуска ёзулуг-ла кацнаттынган мергежилдиг революсчу өг-булезин безин кагган чоруткан, эрги буржуаз ниитилелдиң бүгү чаңчылдарындан болгаш таарымчалыг амыдыралындан чарылган, революциянын херээнге бүрүнү-биле, кызыгаар чок бердинген кижи, эш Свердлов турган...»—деп, В. И. Ленин ынчан ынчаар чугаалаан.

Пес-таавы үлетпүрүнүң тоову турган эрги хоорай Костромага ынчан 12 мун хире ажылчынар турган. Боттарының кижи шылажыр аргажок берге амыдыралынга удур ажылчынарның 1903 чылда Михин фабриказынга ышкаш тура халыышкыныары Костроманың ажылчын шимчээшкиннериниң баштайгы базымнары ол.

Яков Михайловичиниң маңаа келириниң мырыцай мурнуу талазында сулчээчилер бөлүү ук черниң большевиктер организациязының ажылынга улуг хораны чедирген турган, ынчалза-даа ол бодунуң одурутларын катап долдуруп, бижыглап эгелээн. Мында Свердловтуң киирген үлүг база улуг. Аңаа келгеш ол бир-ле дугаарында ажылчынар ортузунга маёвказа азы чажыт хуралга-даа эвес, өске черге түүе чугаалаар ужурга таварышкан. Ол черниң буржуа либералдарны ажык шайлаашкын эрттирер деп шиитпирлээннер. Ону эрттиреринең чылдагааны II Александрның суд реформазының дөртен чыл оюн демдеглээр деп турган. Костроманың большевиктери ол шайлаашкына база киржир деп шиитпирлээннер. Чүге дээрге либералдарның карак чаап, чашпаалаар арга-биле чаалап алганы ажылчынар база аңаа келир турганнар.

1904 чылдың декабрь 8. Хоорайның «Московская» аалчылар бажыңынга кижилер чыглып эгелээн. Оларның аразында ажылчынар база эвээш эвес. Хаанның «хөстакчы» II Александрның реформазын мактаан сөстер, арага-хымыс, аъш-чем төктүпле турган. Ажылчынарга база сөстү берип турган.

Хенертен шыңгыы көрүштүг, дидим базымнардыг кижи тура халып келген. Яков Михайлович шайлаашкынының эгелекчилериниң — буржуаз либералларның кортук эгелээшкинии ой-кый чок дөрт сойгалап, түгле ажылчын аңгы калбак масса чонну сообиле эдертип, углап-баштап турган, хаанның назакты тиилеп ап шыдаар деп чугаалаарга, кижилер хенертен мыт-шимээн чок барып, аңгалай бергеиннер.

Свердловтуң ол чугаазы шайлаашкынның агымын өскертипкен. Буржуаз либералдар оларның ол эгелээшкиин ажылчын хуралче шилчий бээринден кортканнар. Ажылчынар боттарының сөзүн чугаалаап, революсчу ыры-биле шайлаашкынны каггаш чоруткаңнар. Профессионал революсчу Я. М. Свердловтуң ол үеде ажылы —бүгүн ном үнүрер, даарта ажылчыннар-биле беседа кылыр, дараазында — комитеттиң хуралы болур— үзүк-соксаал, дүн-хүн чок турган.

Чаңнык ышкаш чыртыкылыг амыдыралдыг кижилер чоргулаар. Ындыг кижилерниң бирээзиниг коргуш чок большевик, ленинчи школаның партийжизи Я. М. Свердлов хамаржыр. Ленинниң бодап турганы-биле хаанның чазакты дүжүрүриниң кол аргазы— боо-чепсектиг, тура халышкын. Оон бажыңга дидим эгелекчилер, надржаан профессионал революционерлер турар ужурлуг. Оларның бирээзи база-ла Я. М. Свердлов турган.

(«Свердлов» деп номдан).

ЧОНГА ШООТ БОЛДУВУС-ЛА...

— «Чыраа-Бажында чаа тургустунган ыяш ажыл-агыйында будун салбыр лесниктер түгле ыяш доораар, бодунга ыяштаар, улуска чөпшээред бижиш бээрден башка өске ажылы чок» — деп, «Шын» солунга моон мурнуун. да чөптүү-биле штүтүмүүдеп бижип турган үүе. Ажылдың кайы-даа участогунда эде тургустунуушкун чоруп, чаа ёзу-биле ажылдап турар үеде ам-даа эрги ёзу-биле ажылдап, үениң негелдезинге дүүшпейн турар чердер бар боол турары харааданчыгдыр. Маңаа бадыткал кылдыр бо чижекти киирип көрейн. Хорум-Даг чурттуг Кара-оол Ооржак деп кижиниң адынын кырынга даргавыс Г. Ооржак бир чыл ажыр шалың ап келди. Херек кырында ындыг кижи ында чок. Ол «агаардан» бижиттинген кижи боол турар.

Черле ынчаш бистиң даргавыс ажылчынар-биле орта топтуг чугаазы-даа чок, ажызы дошкун, каржы кижи. Албан черинең машиназын мунуп алгаш, боду тайга кезип аңаар, чыжыргана какташ, өскээр «саарыптар» кижи. Оон оралакчызы Өнер-оол Донгак база-ла даргазынган чыда калбас. Ол албан машиназын база-ла боду кара туразында ажыглаар. Ө. Донгак боду база ийи ажыл кылып турар. Ол мырыцай соолгу үеде мынчаар мактанып чугаалаар апарган: «Аниап мунар 66-м-даа бар, асфальтыга мунар «Нивам»-даа бар.

«Бак ажы-чаң салдарлыг» деп тыва улустуң үлегер чугаазы бар. Ынча дидим бе дээш мыкаш бистиң лесничествонуң даргаларының бак чаңчылын эдерип, бистиң ажылчынзарывыстың болгаш лесниктеривистиң эразынга ажылынга ээ-харыысалга чок кижилер эвээш эвес. Лесник Бады Ооржак школада база ажылдап, ийи черден шалың ап турар. Бо чайын болган ийи өртту ажүреринге шуут киришпээн.

Чыргакы, Элдиг-Хем суурларда лесниктер чок. Ол дирежинде-ле бистиң даргавыс Г. Ооржак «агаардан» улус ады тудуп бижээш, шалың акшазын боду ап турар.

Лесничествонуң даргазы Г. К.-Ш. Ооржактың артык шалың ап турарының дугайында медээни районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы К. Монгуш кээп хынап-даа чораан үүе. Бистиң лесничество Чадаананың ыяш ажылагыйынга хамаржыр, Канчаар ажылдап турарывысты ол хынап келбейн турар. Улус депутаттарының Чыраа-Бажы кылаа Советиниң күүскому бистиң ажылывысче кичээнгей салбайн турар.

Бистиң лесничествонуң ажылында бар четпестериниң хөй кезиниин кол чылдагааны удуртукчуларывыстың эде тургустунуун шыдаавайн, даандырган хереже бодунуң хамаарылгазын өскертпейн турарыдыр.

М. ЧАШ-ООЛ,
лесник.

Чыраа-Бажы суур.

МЕРГЕН ФЕРМАЗЫНДА

Мерген хемде сүт-бараан фермазы кыштың кылын ак шуглаан эжиинден дег көстүр. Үлегерлиг кажаалар ортузунда шөлде инектерин ажылчынар чёмгерген тур. Силосту трактор-биле ол дажыглаар. Чемгерер шөл узун болгаш делгем. Ында кылган узун кошпаларга мал чемин холбиле дажыглап, төгер ужур чок.

Мергениң бо фермазынга үр чылда ажыллап келген дуржулгалыг ажылчын Владимир Карыма ында тур. Тургуза азыраар хамык мал оон хайгаралында болгаш ажаалдазында. Оон дузалакчызы аныяк малчын Юрий Салчактың кылыр ажылы база четчир. Кажааларда инектерге чүгле силосту эвес, оон өске-даа чемнерни каап бээр.

Кыжын-даа саалланы кудулатпас сорулганы боттандырар дээш малды чемгерип, ажаап турарын олар чугааладылар. Малдың чемин хайыдырып, белеткээр цех ыракта, «Ленинчи орук» совхозтуң төвүнде. Белеткээн чемни оон машина-техника-биле фермаже дажыглаар. Ынчангаш ону хүннүнче дажыглаарынга артык чарыгдалдар үнүп турар.

— Ам база белеткээн чылыг чемнерни экээрип маңаа тур бис — деп, малчын Карыма чугаалай-дыр. — Кормоцех маңаа болза магалыг-ла. Ону маңап-даа турбас, малга дораан-на чедиштир каап берип-тер-ле болгай деп немеп кагды.

Каа-Хем районда «Ленинчи орук» совхозтуң бо сүт-бараан фермазы бо чылын эки түңнелдерлиг болган. Сентябрьдала чыл планын күүседипкен. Оон улаштыр планнан ажыр саалданы эгелээн.

Чылда бир инекке онааштыр 1750 килограмм сүттүг саарын планнаан. Саачылар ону ортумаа-биле бир баш инекке онааштыр 1800 килограмм чедир күүсеткен.

ЧУРУКТАРДА: Мерген сүт-бараан фермазының малчыны Владимир Карыма; чемгерилге шөлүнде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Кыштаглаашкын— хүннүң чугула айтырыы

МУРНАКЧЫ ХОЙЖУЛАР

«Мөген-Бүрен» совхозтуң мурнакчы хойжулары СЭКП обкомунуң кежигүнү Александр Ширинең биле Улустарының найыралы орденниг эдилекчизи Чүлүр-оол Дарын-Базыр кышка баш удур белеткевген. Кыштаанга чуртталга бажыңнарын, хой, хураган кажааларын септээш, оттуудар чүүлдү белеткеп, курган өдекти бөлүп алганнар.

— Кышка баш удур белеткенири малдың чаш төлүн менди камгалап алырынга магадыллалды тургузуп турар. Чайгы үеде малдың одарын доктаамал солуп, серии, оттуут черлерге тургузарга, кыжын оларның деңгели эки, төлү шыырак болур үүе — деп, мурнакчы хойжу А. Ширинең чугаалаар.

Малчының кодаиынга чыл эгезинде 335 хой турган. Ол 339 хураганы камгалап алган. Бир хойдан 1 килограмм 400 грамм дүк алыр социалистиг хүлээлгезин 1,6 килограмм кылдыр күүсеткен. Мурнакчы хойжунуң малга чем салыр шагжалары, суг кудар онгачалары бүрүн бар. Шынап-ла, ким-на кышка баш удур ыяк белеткенин алыр болдур, ол соок кыштың хүр ажар.

— Совхозтуң 32 коммунист хойжузундан Александр Ширинең партийжи даалгазын ак сеткилдиг күүседир, хойжулар ортузунга агитация ажылын доктаамал чорудуп турар идепкейжи кижилериниң бирээзи. Оон кадында ол совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи — деп, партком секретары Өрге Салчак чугаалаар болду.

«Мөген-Бүрен» совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи Александр Ширинең он ийи беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүсеткеш, Улуг Октябрьның 70 чыл оюн күш-ажылчы белектер-биле уткуур дээрзинге бүзүрел улут.

У. ИРГИТ.

ХОМУДАЛДАР БАР

«Тыва» совхозтуң хойжуларының амыдырал-чуртталгазы-биле таныжар дээш Белдир-Шаттың чамдык хойжу коданиарынга четтивис. Томуй-оол Калчанович Куулариың чугаазындан өске малчыннарның каңчаар чурттап турары билдинге берди. Малчын өгде чурттап орар. Оон коданында 311 семиртир ирт бар. Оон кыштаглаашкынга белеткели эки. Дузалакчызы Чаан-оол Донгак бажында чурттап турар. Ажылынга кызымаккай кижи. Дараазында кыштагда 1197 иртти кадарып турган, оозун чоожта чга күрүнеге дужаапкан Кошкар-оол Кууларның кышка белеткели база багай эвес.

Малчыннар эки кыштап орар-даа болза, хомудаар чүүлдери бар болду. Малчынарның Шынзада белеткеп алган сигени бөгүнге чедир машина-биле хандырбаанындан соортуимээн. Удуртукчу дарталар, совхозтуң специалистери келбестээн. Автолавкалар доктаамал келбес. Чүгле шалың үнүп келгенде, муң-не келир. Ол кээрде малчынарның каш удаа чагып турган чүүлдерин экелбес. Ылаңгыя хөвеңнинг чывур, алгы тон, кидис идик, кышкы бөрт, бичии уруглар хевя шуут чок болгулаар. Ол ышкаш радиоприёмниктерге хереглээр батареялар чок. Оон-даа өске чугула бараанарны райпо хандырбайн келген.

Совхозтуң почтачызы Чкалова Монгуш солун, сеткүүлүг шуут дажывастаан деп болур. Солун чартык ай безин келбейн баар. Хоржок чүве болза, чүге суг соортур машина-биле чорудуптас чүве ийик. Белдир-Шаттың өске-даа кыштагларында малчыннарның хомудалы үстүнде дег, чангыс ай. Ол ышкаш чамдык кыштагларда үүрмек септелге кылдымаан. Бо айтырыгларже совхозтуң дирекциязы кичээнгейни дарый өлүр үе келгеш.

М. ДУГАРЖАП.

ШИИТПИРЛЭЭР АЙТЫРЫГЛАР

«Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының малчыннары кышка белеткенген, кажааларын, чуртталга бажыңнарын септээн. Мал чемин четчирибиле белеткээн деп болур. Ынчалза-даа шиитиниң малын кадарып турар кижилериниң амыдырал-чуртталгазынче кичээнгей кошкак. Совхозтуң директору чүгле орук чоогунда малчыннарга кире дүжүп, оларның-биле чугаалажыр. А ырак-узак черлерде кажаалары чогуур негелдезинге чедир септеттикмээн хойжуларга чаңгыс-даа барып көрбээн.

Эрткен чылын хойжуларның буруузуундан 1436 хураган олген болгай. Аңаа кым бурууларул? Малчыннарның боттарындан аңгыда, мал эмчилерниң, зоотехниктерниң буруузу база бар болдур ийин. Бистин салбырның ажыл-амыдыралын совхозтуң дирекциязы кайгаравайн келген. Чугула документилер негээрде чүгле телефоннаар, ырак-узак-даа эвес чер-ле-дир, чүге келбес даргалар ийик. Ол ышкаш Сесерлиг салбырынга чуртталга бажыңнары немешпейн турарындан хойжулаар, тудугжулаар, механизитор болуп ажылдаар кижилер тывылбайн турар. Оон ыңай өлбырга чаа машина-техника пуут бербестээн.

Ынчангаш уттундурган бистин салбырже совхозтуң дирекциязы улуг кичээнгейни салыр ужурлуг.

С. ҮДУМБОРА.

Шынчы ажылдаары деп чүл?

ДОЛУ КҮШТҮ ҮНДҮРҮП АЖЫЛДААР

Автосептелге заводунда каңнакчы, Күш-ажылчы Алдар орденниң III, II чергелериниң эдилекчизи Владимир Хунай-оолдуң эрткен айда № 257 «Шынга» үнген «Шынчы ажылдаары деп чүл?» деп материалынга хамаарыштыр бодумнуң бодалымны бижикседим.

Шынап-ла, шынчы ажылдаары деп чүл? Шынчы ажылдаары дээрге кижиниң бедик харыысалгазы, күш-ажылды хүндүлеп билири, амыдыралга идепкейлиг турушту шилип алыры, хамаатты хүлээлгезин ханы билири деп В. Хунай-оолдуң чугаалап турарынга черле каттыжар апаар. Ынчалза-даа чүле боду шынчы ажыллаары эвээш деп бодаар мен. Шынчы ажылдаары дээрге долгандыр турар четпестер-биле эптеш чок болуру, аңаа удур хүн бүрү шудургу демиселди чорудары база кончуг чугула.

СЭКП-ниң XXVII съездизи чүрттүн социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң, кижилериң амыдырал байдалын улам экижидериниң сорулгазын салган болгай. Бо хүннерде бистиң чүрттувус эргилделиг үе-чаданы чүрттап эртип, ажылдың стиль, методтарын чаартып, кайда-даа эде тургустунуушкунну чорудуп турар. Эде тургустунуушкун кижи бүрүзүнүң угаан-бодалында, ажыл-херектеринде сиңниккен. Ынчангаш кандыг-даа кижиниң үнелээрде, оон канчаар эде тургустунуп, бодун шүгдүнүп, угаан-бодалын байыдып, ажылга хамаарылгазын чаартып, шынчы ажылдап турарын барымдаалап көрүп турар бис. Бо харыысалгалыг ойде үениң чаз негелдезин ёзугаар кижи бүрүзү бистиң даарта хүнгү амыдыралывыс, ажылдың шынары эки болзун дээш мен чүнү кылыр үжурлуг мен, мээң аңаа хуудa киржилгем кандыг болур үжурлугул — деп айтырыгны бодунга салып, шынчы ажылдаар, бар четпестерге удур шыңгыы демиселди чорудар үжурлуг.

Бистиң № 3 автотранспорт бүдүрүлгезинде партия организациязы (секретары А. Г. Фомичёв) кижилер ортузунга кижизидилге ажылын ыракта четпес чорудуп турар. Ол дугайын коммунистер нойбрьда эрткен отчёттуг хуралында дорту-биле чугаалап, шыңгыы эки кылып, планын ажыр күүседип келгенинер.

Азы бистиң автотранспорт бүдүрүлгезиниң мурнакчы чолажчылары Николай, Алексей Березкин алышкыларны ап көрээлиңер. Ол алышкылар база кайызы-даа арыг арын-нүүрүг-биле ажылдап, күш-ажылчы, хөй-нияттичи идепкейлиг чоруун, амыдырала бижыг туруштуун көргүзүп ажылдап турарлар. Ынчаар шынчы ажылдап чоруур кижилер кажан-даа чон мурнунга хүндүткелдиг.

Шынчы ажылдаары дээрге кайда-даа, кандыг-даа ажыл кылып турар кижи бүрүзү амгы эде тургустунуушкунга бодунуң үлүүн киирип, бар четпестер-биле демиселдi чорудуп, долу күжүн үндүрүп турган Төрээн чүрттуга ак сеткилдиг ажылдап бээри олдур деп бодаар мен.

Мен бодум бо бүдүрүлге чериңде ам барык он алды чыл хире ажылдап келдим. Маңаа улуг эштерим мени партия кежигүнүнге хүлээп алган, бо бүдүрүлге черинге каңнакчы, фрезеровщик, слесарь деп ажылчын мергежилдерни шиңгээдип алдым, ам VI разрядтың каңнакчызы мен. Коллективимниң кежигүннери меңээ бүзүрээш, бүдүрүлгеде партия организациязының бюро кежигүнүнге соңгааннар. Эштеримниң ол бүзүрелиин бадыткаар дээш кызып ажылдап турар мен. Эде тургустунуушкун дээрге бир-ле дугаарында шынчы ажылдаары-дыр деп партияның документилеринде айтып турар. В. Хунай-оол ажылчын кижиниң арыг арын-нүүрүнүң дугайында солуп арынга ажык чагааны бижип, кончуг чугула айтырыгны кедүргендир. Оон: «Эде тургустунуушкуну ам чедип албас болза, кажан чедип алырыл, бис чедип албас болзувусса, кым чедип алырыл» деп бодалынга черле каттыжар мен. Эде тургустунуушкун бүгү кижилерге хамаарыжыр. Ынчангаш бо ажык чугаага өске номчукчулар база идепкейлиг киржир боор деп идегедим.

В. СЕВЕКПИТ,
VI разрядтың каңнакчызы, СЭКП Кызыл хооркомунуң кежигүнү.

Делегей медээлери

БЕРЛИН. ГДР-ниң көдээ ажыл-ишчилеринде кышкы өөредилге семестри кидин түлүх эгелей берген. Механизаторлар болгаш саанчылар, көдээ ажыл-агыйның өске-даа мергежилдерниң тускай эртемниглери өөренирлер парталарының артында олургулап. хан.

Адырда хаара түттүнген 1,2 миллион кижиниң 90 хире хуузу профессионал белеткелдиг болуп турар-даа болза, хөй-хөй кижилер боттарының билиглерин, ылангыя эртем-техниктиг депшилгениң адырынга байыдып алырынга чүткүлдүг болуп тураллар. Республиканың кооперативтеринге болгаш күрүне ажыл-агыйларынга кээп турар амгы үениң техниказы мурнакчы технологияны улам калбаа-биле ажыглай берген улуг агроүлетпүр комплекстеринiң ажылдакчыларының техниктиг белеткелиниң деңнелин бедидерин негеп турар болгай. Көдээ ажыл-агыйның 192 район школалары база олышкаш техника септээр талазы-биле район каттыжышкынарындан келгилээн инженерлер чугула херек билиглерин шиңгээдип алырынга көдээниң ажыл-ишчилеринге дузалап турарлар. Амгы үениң техниказы-биле, ооң иштинде саналга машиналары-биле ажылдың бызыг билиглерин болгаш практиктиг дүржүлгазын алырының эргежок чугулазы шөлдерде болгаш фермаларда электрои-саналга машиналарын ажыглап эгелей берген үиүш өстүрер ажыл-агыйларының малчыннарын болгаш ажылдакчыларын лекция залдарынга каттыштырып турар.

Көдээниң ажыл-ишчилериниң профессионал белеткелин бедидерииге чугула рольду кооперастаттынган күш-ажылдың школалары ойнап турар. Ынаар 580 муң хире тараачын-кооператорлар барып турар. Адырның ажылдакчыларын өөредириниң бо хевири семинар кичээлдериинң, диспуттарының болгаш беседаларының чорун турган үезинде ажыл-агыйны эргелеп-башкарарының мурнакчы дүржүлгазы-биле солчур, бүдүрүлгениң курлавырларын ажыглаар талазы-биле ажылчы чонналарының саналларын өөренир болгаш түннеп көөр арганы берип турар.

ПРАГА. Чехословакияның улус ажыл-агыйынга 10 мегаватт чедир күчүлүг биче ГЭС-тер улуг ажыкты берип турар. Оларны күрүнеинiң дузазы-биле элээн хаш агроүлетпүр бүдүрүлгелери, көдээ ажыл-агый кооперативтери түдүп тургузуп турарлар. Сөөлгү беш чылдың чылдарында мыдыг ГЭС-териң саны ийи катап көвүдээн болгаш ам 500 апарган.

Күрүне улуг эвес күчүлүг электростанциялар тударынга чингелделиг чөлилерни берип турар. Оларны тударынга соңуургал ЧССР-ниң энергетиктеринге чүрттүн суг курлавырларын долу ажыглаар арганы берип турар. Бир эвес амгы үеде Чехословакияда гидроэнергетиика курлавырының чүгле 36 хуузу ажыглаттынып турар болза, 2000 чылга чедир ол көргүзүгүнү 65 хуу чедирери көрдүнген. Бо сорулганы күүседириинге улуг гидроэлектростанциялар-биле чергелештир биче ГЭС-тер чугула рольду ойнаарлар.

СОФИЯ. Бо хоорайда ажыттынган эртем-практиктиг семинар эптелге чорудулгаларын автоматчыдарының айтырыгларынга турускаатынган. Ында кеску совет эртемденнер киржип турар. Олар болгар дээди өөредилге черлерииниң, эртем-шинчилел институттарының болгаш ажыл-агый организацияларының төлээлекчилери-биле хады янзы-бүрү кылыгларның амгы үениң эптелге херекселдери-биле холбашкан теоретиктиг болгаш практиктиг айтырыгларын шиитширлежирлер.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

НИКАРАГУАДА БАЙДАЛ

МАНАГУА. Никарагуага болган хан төгүүшкүнү дээш бүгү долу харыысалганы Рейганиың администрациязы хүлээп алыр апаар деп, республиканың президентизи Даниэль Ортега медеглээн. Кижиниң эргелериниң делегей хүнүнге тураскаатқан хөй-нияттиың хуралынга чүве чугаалап тура, никарагуа улуска удур агрессияның чедсээ кылдыр Вашингтон Гондурастың башкарыкчы ёзу-чурумун ажыглап турар деп, ол айыткан.

Каттышкан Штаттар Никарагуа-биле дайынга Гондурасты ажыглаар соруглга-биле оңудалап, ыйышкын кылып турар болгаш Төп Америкада чөрүлдээни дыка чидиглендиреринче чүткүп турар деп, Д. Ортега дыңнаткан. АКШ-тың бужар-бак агрессиязынга Никарагуаның 34 муң хире хамаатылары таваржып, амытыңындан чарыгланнар.

Никарагуаның президентизи чүрттан америк шериглерни үндүреринче болгаш никарагуа контрреволючуларының баазаларын чок кылырынче гондурас эрге-чагыргаларыны кыйгырган.

ВАШИНГТОН. Каттышкан Штаттар Никарагуаның девискээрини бомбалаан фактыларны хүлээп көрген. Ол бомбалаашкын түнелиңде республиканың чеди хамаатызы өлген болгаш 14 кижи балыгланган. Оларның аразында ийи бичии уруг бар. Никарагуа суурларже агаар халдаашкының Ах бажыңның «айтышкыны чокка» Гондурастың шериг-агаар күштери кылганын америк администрациянын тускай төлээлекчилери бадыткап тураллар деп, «Лос-Анджелес таймс» солуп дыңнаткан.

Гондураста шериг-агаар күштериниң баазаларын америк шериг албанныглар долузу-биле контрольдап турар-даа болза, ол бомбалаашкыига хамаарыглавас чок деп Вашингтон агартынып турар.

(СЭТА).

КОМПАРТИЯЛАРНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ЛИМА. Гондураста америк шериг базаларындан үжуп үнген самолёттар ооң чамдык районнарын бомбалааны-биле холбаштыр Никарагуаны детскирииге хөделиишкиниерии идепкейжидерииң талазы-биле кыйгырыгны Латин Американың 12 компартиязы делегейниң улустарынга үндүрген. Никарагуа АКШ-тың администрациязының күткээни үүлгедикчи халдаашкынының айыы-лынга таварышкан деп, «Вос» дээр перу солунда парлаттынган оларның кады кылган медеглелиңде айтып турар.

Төп Америкада АКШ-тың агрессчи хөделиишкиниерииң калбарып турарын ол девискээрниң компартиялары болгаш улустары шиитпирлиг буруу шаап турар. Ол агрессия Никарагуаже боо-чепсектиг дорт халдаарының белеткелиниң дутайында херечилеп турар. Национал хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демиселдi чорудуп турар Латин Американың улустарынга үлегер-чижек апарган сандыножу революцияны боой тударынче Вашингтон чүткүлдүг болуп турар. Вашингтон администрациянын эжелекчи планнарын социалистиг дем каттыжылга чүрттары, каяа-даа каттыңпазының шимчээшкини, профэвилел, шажын болгаш өске-даа массалыг организациялар, делегейниң депшилгелиг болгаш демократтыг бүгү күштери килең-биле буруу шаап тураллар.

Оон үүлгедиишкиниери шииткел чок артып калбас дээрзин империализм билген турар ужурлуг деп, медеглелде айтып турар. Бир эвес херек апарза, Латин Американың патриоттары Никарагуаны камгалаар дээш холда боолуг туруп тураллар.

(СЭТА).

УНИВЕРСИТЕТТЕ ШЕНЕЛДЕЛЕР

стратегтиг ядролуг ракеталарның, чижээлээрге, «Трайдент-2» ракетаның шыгаарының электроннуг приборларынга радиацияның салдар чедирип турарын өөренип көөрү-биле холбашкан. Ындыг дүржүлгалар багытайгы согугну бээрииге хереглээр чепсектиг ынаныштыын хандырарынга оңза чугула деп, Ч. Шварц онзалап демделээн.

Профессорнуң дыңнадыын төлээлекчилер лалатазының шериг тургузуушкуунуң болгаш дериг-херекселдер талазы-биле подкомитединиң даргазы болур конгрессмен Р. Деллэмстиң дузалакчызы бадыткаан. Университет реакторунга шенелделер үезиниде шаап халдаар ракеталарның интегралдыг схемаларының ядролуг чазылдырышкын үезиниде ынаныштыын өөренип көрүп турар. Ол шинчилелдер «Трайдент-2» ракеталарны сайзырангайжыдарының программазының чугула кезээ болур. Ол ракеталарны суг адаанга чоруур хемелерге тургузар деп турар.

АКШ-тың шериг-далай күштериниң төлөөлекчизи «Локхид» корпорация-биле университеттиң харылзаалаының малчыннарын болгаш ажылдакчыларын лекция залдарынга каттыштырып турар.

Көдээниң ажыл-ишчилериниң профессионал белеткелин бедидерииге чугула рольду кооперастаттынган күш-ажылдың школалары ойнап турар. Ынаар 580 муң хире тараачын-кооператорлар барып турар. Адырның ажылдакчыларын өөредириниң бо хевири семинар кичээлдериинң, диспуттарының болгаш беседаларының чорун турган үезинде ажыл-агыйны эргелеп-башкарарының мурнакчы дүржүлгазы-биле солчур, бүдүрүлгениң курлавырларын ажыглаар талазы-биле ажылчы чонналарының саналларын өөренир болгаш түннеп көөр арганы берип турар.

ПРАГА. Чехословакияның улус ажыл-агыйынга 10 мегаватт чедир күчүлүг биче ГЭС-тер улуг ажыкты берип турар. Оларны күрүнеинiң дузазы-биле элээн хаш агроүлетпүр бүдүрүлгелери, көдээ ажыл-агый кооперативтери түдүп тургузуп турарлар. Сөөлгү беш чылдың чылдарында мыдыг ГЭС-териң саны ийи катап көвүдээн болгаш ам 500 апарган.

Күрүне улуг эвес күчүлүг электростанциялар тударынга чингелделиг чөлилерни берип турар. Оларны тударынга соңуургал ЧССР-ниң энергетиктеринге чүрттүн суг курлавырларын долу ажыглаар арганы берип турар. Бир эвес амгы үеде Чехословакияда гидроэнергетиика курлавырының чүгле 36 хуузу ажыглаттынып турар болза, 2000 чылга чедир ол көргүзүгүнү 65 хуу чедирери көрдүнген. Бо сорулганы күүседириинге улуг гидроэлектростанциялар-биле чергелештир биче ГЭС-тер чугула рольду ойнаарлар.

СОФИЯ. Бо хоорайда ажыттынган эртем-практиктиг семинар эптелге чорудулгаларын автоматчыдарының айтырыгларынга турускаатынган. Ында кеску совет эртемденнер киржип турар. Олар болгар дээди өөредилге черлерииниң, эртем-шинчилел институттарының болгаш ажыл-агый организацияларының төлээлекчилери-биле хады янзы-бүрү кылыгларның амгы үениң эптелге херекселдери-биле холбашкан теоретиктиг болгаш практиктиг айтырыгларын шиитширлежирлер.

(СЭТА).

ДУШМАННАРГА УДУР ДЕМИСЕЛ

КАБУЛ. Пакистанның соңгу-барыын чүгүнде кызыгаар можузунда пуштун аймактар отрядтарының болгаш афган контрреволючу дээрбечилериниң аразында боо-чепсектиг демисел соксавайн турар. БАХТАР агентилелдиң дыңнаткаиы-биле алырга Лакатижа деп суурнуң чанынга аймактарның чепсектиг күштери душманнарының боо-чепсектиг улуг складын гранатомёттар-биле боолаан. Пуштунларның салып каан миналарынга Афганистан кызыгаарының чанында районнарже бар чыткан контрреволючуларның боо-чепсек сөөртken автоколонназы чазылган. Частыышкынарның түнелиңде элээн каш дээрбечилер өлген, дыка хөйү балыглаткан.

БАХТАР агентилелиниң дыңнаткаиы-биле алырга, эртken хүннерде Куррам районда (Пакистанның соңгу-барыын кызыгаар можузу) Парачинар болгаш Тхал хоорайларының төп кварталдарынга ийи улуг частыышкын болган. Парачинарда афган контрреволюционерлериниң туруп тургаиы бажыңы үрелип бузулган, а Тхалда дээрбечилериниң баштыңы Бульбеддин Хекматиарның эң чоок сүлчээчизиниң чорун органы автомобиля узуткаттынган. Душман аар балыгланган. Агентилелдиң айтканы болза, Исламабад каржы-дошкун кеземе хемчеглерин чорудуп турбуже пуштунар оларның чүрттап турар девискээриниде сууржуп туруп алган афган контрреволючу дээрбечилер-биле демиселии үргүлчүлеп турар.

Пуштун аймактарның отрядтары эрткен хүннерде контрреволючулар белеткеп турар лагерьлерже элээн каш халдаашкынарны кылган, деп БАХТАР база дамчыткан. Дээрбечилер улуг чидириглиг болган.

(СЭТА).

КОНВЕЙЕРГЕ ӨЛҮРҮҮШКҮН

Аппенинперде кем-херек үүлгедиишкиниериниң хүн келген тудум шапкын өзүп турары чидиг апарып бар чыдар. Ол байдалдың дугайын солуннарның болгаш журналдарның арыннарында дыка хөй бижип, аңаа политиктер болгаш хөй-нияти ажылдакчылары чугааларын тураскаадып турар. Оон дугайын бөдүүн италиижилер база сайгарып чугаалажып турарлар. Ынчалза-даа бөгүнгү Италияда кем-херек үүлгедиишкиниериниң өлүмнүг статистиказы-биле кымны-даа кайгадып шыдавас. Амгы үеде италиижилериң бодунга салып турар кол айтырыы — хан төгүүшкүнүнүг кем-херек үүлгедиглиг медээжок улуг синдикат—мафияны суд чери чок кылып шыдаар бе?.

Капиталистиг тургузугнуң артыышкыны боон чыдып калгаш, мафия оон коргунчут карикатуразы боон артkан. Өске капиталистиг бүдүрүлге черлери-биле бир дөмей хоорайныг кудумчуларынче үүлүп, чыскаалга кирышкени болур.

(СЭТА).

ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ДЕЛИ. Тайбыңның Бүгүделегей чөвүлели бо үүс чылдың төнчүзүнге чедир чылдарны тайбың болгаш ядролуг боо-чепсекти дүжүрери дээш демиселдiң үези кылдыр чарлаан. «Үшкү муң чыл дайын болгаш күчүлээшкин чок делегейниң муң чылы апаарын чедип алыр сорулганы бодувустуң-мурнувуста салып турар бис» деп, Тайбыңның Бүгү-делегей чөвүлелиниң президентизи Ромеш Чандра аңаа болган парлалга конференциязынга мелеглээн. Ол аңаа хамаарыштыр СЭКП ТК-ниң Чингине секретары М. С. Горбачев биле Индияның Премьер-Министри Раджив Гандиниң ат салганы Дели Декларациязының оңза ужур-дузалыын айыткан. «Тайбыңга ынак болгаш дайынга удур бүгү шимчээшкиннер сайзыраңгай хөгжүлдени камгалаарынга амыдыралчы чугула ужур-дузалыг болуп турар тайбыңның чаа кол бодалын илереткен ол документинин изни-биле деткип турарлар» деп, Р. Чандра чугаалаан.

Дели Декларациязында книрген ядролуг чепсектен хостуг болгаш күчүлээшкин чок делегейни тургузарының принциптерии удуртулга болдурарынче чазактарны хөй-нияти организацияларын, чаагай тура-соруктуг бүгү кижилерни Тайбыңның Бүгү-делегей чөвүлелиниң президентизи кыйгырган. Ол кады хөделип турган ядролуг чепсек, күчүлээшкин болгаш көөр хөөн чок чорук, коргуушкун болгаш каразыыр чорук чок чаа делегейни тургузуп ап болурунга бүзүрелии илергейлээн.

(СЭТА).

АФРИКА КҮРҮНЕЛЕРИНГЕ ДУЗА

НЬЮ-ЙОРК. КНО-нуң Кол Ассамблеязы Африканың «фронт чоогунуң» күрүнелеринге — Анголага, Ботсванага, Замбияга, Зимбабвеге, Мозамбикке болгаш Танзанияга сан-хөө, материалдыг болгаш техниктиг дузаны чогуур үезиниде база ажыктыг чедирерин коргүзеринче делегейниң бүгү ниитилежилгезин кыйгырган. Мурнуу Африка Республиканың ядролуг чепсектен хостуг болгаш күчүлээшкин чок делегейни тургузарының принциптерин удуртулга болдурарынче чазактарны хөй-нияти организацияларын, чаагай тура-соруктуг бүгү кижилерни Тайбыңның Бүгү-делегей чөвүлелиниң президентизи кыйгырган. Ол кады хөделип турган ядролуг чепсек, күчүлээшкин болгаш көөр хөөн чок чорук, коргуушкун болгаш каразыыр чорук чок чаа делегейни тургузуп ап болурунга бүзүрелии илергейлээн.

(СЭТА).

ШПИОННАР ТУТТУРГАН

ДЕЛИ. Индияның Истелгениң төп бюрозу Делиге пакистан шпионнарның бөлүүн илереткен. «Хиндустан таймс» солуннуң дыңнатканы-биле алырга, Пакистанның элчин черинде ажылдап турар ол чүрттүн тускай албан черлериниң ажылдакчыларының даасканы-биле шпионнар республиканың далай-шериг күштериниң дугайында чажыт медээлерни чыып турганнар. Туттурган Лаик Ахмедтен болгаш Рафик Талвирден чажыт документилерни база шпион дериг-херекселдерни тып алган. Оларның шпион ажыл-чорудулгазының истелгезиниң үезиниде Индияга удур чажыт дайынны Исламабадтың күштелдирип турарының, бо чүрттүн экономиктиг болгаш шериг күчүзүнүң дугайында чажыт медээлерни чыырын пакистан хайгыыл черинiң калбартырын ораллажып турарының барымдаалары илереттингеп.

Вашингтонның айтышкыны-биле Пакистан Индияның девискээриниң бүдүн чоруун база чаңгыс эвин кошкадырынче угланган террорисчи болгаш өске-даа даймзырак төделиишкиниериниң башкарыкчызының ролүн бодунга херек кырында алган деп, Сентрал ньюс сервис информация агентилели айыткан.

(СЭТА).

ЧЫСКААЛЧЫЛАРНЫ ШИИТКЕНИ

АММАН. Чөөн Иерусалимге удурланыышкынның чыскаалынга киришкени дээш 100 хире палестиннер кара-бажыынарже киир октатканнар. 12 кижи Наблуска үр хуусаа иштинде кара-бажыңга олурар кылдыр шиитпирген. Оларга оон ыцай чазахтың чурумунга удур чыскаалга киришкенiң база буруу кылдыр онаагаи. Рамаллахка шериг трибуналынай палестин оолдарны шииткен. Оларның «буруузу» чүдел дизе, Бир-Зейттиң студентилерин эжелекчилериниң каржы-дерзии чылча басканынга удурланып, улуг эштери-биле бир дөмей хоорайныг кудумчуларынче үүлүп, чыскаалга кирышкени болур.

(СЭТА).

АНЫЯКТАР СЕМИНАРЫ

ХАНОЙ. Хо Ши Минниң Коммунистиг аныяктар эвилели партияның төлевилээни социалистиг тургузуушкунуун планнарын амыдыралга боттандырарынга идепкейлиг киржип турар партияның илегелдиг курлавыры болгаш шынчы дузалакчызы болур. Оон кол сорулгалары —аныяктар-биле организасчы болгаш удуртукчу ажылды чаартары, аныяктарны марксизм-ленинизм ёзугаар кижизидерi, вьетнам ооллар болгаш уруглар-ның профессионалдыг, культурлуг, идеологтуг, политиктиг деңнелин бедидерибиле таарымчалыг байдалдарны тургузары. Моон дугайын Хо Ши Минниң коммунистиг аныяктарының Төп Комитединиң организастап чорутканы эртем семинарының киржикчилери чугаалап турганнар.

Республиканың аныяктары социалистиг ниитилелдиң идепкейлиг тургузукчулары, вьетнам чоңнуң маадырлыг чаңчылдарының төлептиг уламчылакчылары боон турар деп, чүве чугаалааннар онзалап демделээн. Социализмниң чаалап алыышкынарын камгалаарынга, револючу өскерлиишкиниерiң чорударынга аныяктарның ролю хүн келген тудум өзүп орар. Бөгүн, аныяк салгал дээрге, эртем-билиглиг, партияның эчис сорулгаларынга бердинген, ниитилелдиң идепкейлиг кезээ болур. Ынчангаш аныяк кижилерни бүдүрүлге болгаш күрүне, башкарарынга калбаа-биле кириштирери, оларны бедик мөзү-шынарлыг кижилер кылдыр кижизидери эргежок чугула.

(СЭТА).

Шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар

ДОВУРАКТЫГ ХӨМҮР-ДАШ

Кыштың соонун кым-даа билир. Чоокта чаа хөмүр-даш дүжүртүп алган мен. Ол элезин, даш-довурак холумактыг. Отчуваазынга чадашкаш, шишкип одап тур бис. Өске өглер база-ла мыдыг.

Бистиң совхоз чайын хөмүр-дашты тараа складының девискээринге дүжүрүп алыр. Оон ону чүрттакчыларга садар. Оон өртээ аар болуриидан ацгыда, машина болгаш бензин өртээ безин 20—30 рубль. Ол хире аар өртекке садып алган хөмүр-даш элезин, даш-довурак холумактыг болурга берге-ле-дир.

Хөй уругларлыг кижи мен. Соок ам-даа мүрнувуста. Ам база катап 60—70 рубльге хөмүр-даш садар бе? Оттулар хөй ыяшты кайыын алырыл? Хууда аъттыг болза, шанакка тал чыып экжеп алыр болгай. Шак мындыг байдалды көрө тура чүрттакчылар чүге ыыт-ташпазыл? Бистиң Тывада эки хөмүр-даш тывылбаны ол бе? Ынчангаш мээң бо дээмни С. К. Тока аттыг совхоздуң, көдээ Советтиң удурткучулары кичээнгейге ап, чоннуң амыдыралынче сагыш салырын диледим.

Л. ОЮН.

Таңды район.

Ээ ёзу-биле көөр

ХАЙЫРААН ЭТТИ

Ажыл-агый бүрүзүнге күрүне чылдыц-на көдээ ажыл-агыйның чаа машина-техниказын берип турар. Ол машина-техниканы кылып бүдүрерииге хөй материалды болгаш хөй үе-шактың база ол ышкаш кижи күжүн чарытдап үндүрер. Машина-техникага камныг болуру чугула. „Улуг-Хем. ниң «Ак-Туруг» совхозтa машина-техникага камналга айтырыы канчаар тургустунганыл?

Айтырыгга харыы алырыбиле совхозтуң машина-трактор гаражыңга чеде бергеи мен. Гаражта ажыл-иш хайныккан. Механик Сарыг-Нава Очурта ужурашкаш, бо чазыы-садың эккелгени сиген кестирер үеш аът машиназының амгы үеде кайдазын ылавылап айтырган мен.

— Аът-биле сиген кезер беш машинаны Ак-Туруг болгаш Кызыл-Даг салбырларда дөрт хойжу бригадаларга болгаш бир сүт-бараан фермазынга үлеп берген. Ам оларны канчаар эдилеп турарын көрээлиңер — деп, ол меңээ чугаалады.

Ол шын, көрээлиңер, харын. Совхозтуң Чаш-Тал сүт-бараан фермазында бир бажыңның чанында сиген кезер ийи аът машиназы сандан үндүр үрелген турар болду. Өске үш машинаның кайдазы орта билдинмес. Ажыл-ишти кылган соон дарый, техниканы чаңгыс черге болуп алыр болгай. Ол бүгү хайыраан чаа машиналарның үрелип чыдарын көргеш, хажыызында кижи хомудаар-дыр. Оларны чүге камнавайн турарыл? Ол айтырыга кым дөрт харыы бээрил?

К. КОМБУ.

ЧҮГЕ ХЕМЧЕГ АЛБААНЫЛ?

Чалгаа болгаш чиләи хиилер бо-ла көстүр. Ындыг кижилерни көөр хөңүм чок: ажыл-даа кылып шыдавас, а алырынга хамырай-ла бээр. Күш-ажылчы эвес орулга алыр дээш, арын-нүүрүн артынга кааптар.

Бистиң Арыг-Үзүү суурда Анатолий Чаш деп кижи бар. Бүгү назынында орта ажыл кылып көрбээн. Бир катап тракторист акызы Петр Чаш бодунга чүдүрүкчү кылдыр адын бижиттирип алган, ол дуңмазының акшазын бодуап турган. Ынчангаш Анатолийниң ат салып, акша алганы безин санныг.

Сөөлгү үш-дөрт чылда тайгала чүрттап турар. Хүүле деп черде чадыр тудуп алган, чаңдың дөрт үезиниде боо чүктеп алган, ында кеденип чөрүп турар. Өлүк дужаар керээ-даа, аңмыр билет-даа чок. Күрүнеге эът-даа, кеш-даа дужаап көрбээн. Киш даялап алгаида, оон кежии арагага орнап ап турар.

Эрткен чылын Анатолийге Виктор Кыргыс дээр кижи каттыжа берген. База-ла ажыл чок, ынчангаш чон аразынга чүрттап шыдаваан. Олар эткин үезинде сыын өлүрүп алган, оон эъдин арага талонунга орнап турганнар. Бо дугайын көдээ Совет күүскому билир, чүге хемчег албайн турарыл билдинмес.

В. МОНГУШ,

Арыг-Үзүү суурнуң чүрттакчызы.

ЧОГААЛЧЫГА ТУРАСКААТКАН

Алдан-маадыр аттыг чурттынчилел музейиниң № 8 делгелге эалында партияның болган күрүениң көскү ажылдачызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, Тываның улустуң чогаалчызы Салчак Калбаххөрекович Токаның төрүттүүген хүнүнден бээр 85 чылыга тураскаатказын делгелге ажыттыган. Ында Салчак Калбаххөрековичиниң портрет чуруун бир дугаар делгээн. Ук портретти сураглыг чурукчу С. К. Лаңзы бедик утка-шынарлыг чуруп көргүскенин көрүкчүлер улуг совуургал-биле көруп турар.

Оон аңгыла С. К. Токаның орден-хавыязын кадаан шериг костюмун, бөргүн, МАР-дан 1971 чылда (70 харлаанда) сүй-белекке берген меңгүбиле сиилбип ылган дашкаажакты бөза Таңды районуң ажылчы чонунарының чогаалчыга белээ — чонар даш-биле сиилбээн экспонатты болган фото-чуруктарны делгээн.

Өске бир делгинирде чогаалчының «Ада-чурттуң Улуг дайынының хүннеринде» деп ному, «Колдур-оод биле Бичекыс» деп рассказы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскаанының дугайында тускай документ, адрестиг альбомнар, партияның XXIV съездизиниг делегат биледи, орденнер тывыскаанының шын-ылгалары, партия, совет ажылдакчылар-биле, чогаалчылар, эртемденнер-биле ужуражыр турарын көргүскен фото-чуруктарны делген салган. Музейге келген көрүкчүлерге экскурсия, беседаны музейниң ажылдакчылары эрттирип турар.

Р. ДОЛЗАТМАА.

СОЛУН УЖУРАЖЫЫШКЫН

Башкылар биле бедилер институттуң организастаавы шуптуң районнардан келген семинар киржикчилери — класстан дашкаар ажыл талазыбиле башкыларга хоочун чогаалчы Л. Б. Чадамба, аныяк чогаалчы, журналист А. Ховалыг-биле ужуражыышкыны Алдан-маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң лекторий залында эрттиргени солун болган.

Анаа Тыва АССР-ниң күлътуразының алдарлыг ажылдакчызы, чогаалчы Л. Б. Чадамба чогаадыкчы ажылының дугайында кысказы-биле чугаалап берген болгаш бодунуң чогаатканы шүлүктеринден үзүндүлерни номчаан.

Аныяк чогаалчы А. Ховалыг чогаадыкчы ажылдарының дугайын болгаш уруглары, школачыларны ураа түүлге, номга ынак кылдыр кижизидери, чаа реформа үезугаар этика уроктарын үстүкү классчарда эрттирип турарын чугаалап, школачыларны, аныяктарны литературага, хандыкшыдары чугулазын демдеглээн.

Чогаалчылар башкыларының айтырыгларына харыылаарыны берип, оларның ажыл-ижинге чедиишкиниерни күзээн.

Түңнелинде Тамара Нурсат чогаалчыларның сөстеринге аялгаларны бодуунуң чогаатканын баянга күүсеткенин чыыланнаар улуг сонуургал-биле дыңнаан. Чижээ, А. Ховалыгның ынакшыл дугайында ырлары, Л. Б. Чадамбаның «Найырал» дугайында ырызын музейниң ажылдакчылары О. Уйнук, Т. Нурсат олар ырлап күүсеткен. Өскелерге чогаалчыларның «Көндергейим», «Улуг-Хемим. Енисейим» деп ырларны О. Уйнук аянныг үнү-биле чыылганнарга бараалгаткан.

Түңнелинде чогаалчыларга «Музейниң залдарындан» деп номну суй-белек кылдыр белекке берген.

Бистиң корр.

ЧЕМПИОННАР ТОДАРАТТЫНГАН

Республиканың 1986 чылда чемпионун тодарадыры-биле шилиндек шыдыраачыларның аразында эрелээн маргылдаа доозулган. Демисел чидиг болуп турган дээрзин чемпионаттың киржикчилери болгаш аңаа кээп турган хөй санныг көрүкчүлер эки билир. Ылаңгыя Тываның хоочун шыдыраачыларының бирээзи М. Түлүштү онзалап демдеглээр апаар. Ол оюнну чедимче нок эгелеп ап, Л. Мохов, М. Адыг-оол оларга уттурзада, сөөлгү салыгларда кымга-даа аштырбайн чедиишкиниг ойнап, эң сөөлгү он бир эвээш эвес. Маргылдаанның болуп эрткенинден база түңнелинин дугайында кол судыя Н. Онуфриев чыылганнарга сонуургадып таныштырган. 1986 чылда Тыва АССР-ниң шыдыраа чемпиону атты Л. Мохов чаалап алган. Ол он бир салыгдан тос санны ойнап ап, түгле чаңгыс кижиге уттурган. Үшкү черни республика чемпиону чораан М. Адыг-оол эзээн.

Херээжен шыдыраачыларның аразынга бирги чер дээш адаан-мөөрей база-ла шыңгыы болган. Оон түңнелинде республиканың чемпионун Д. Сат база катаа ол адынга төлептиг болуп, он салыгдан он санны арыг ап үнген. Ийиги-үшкү черлерни кызылчылар Л. Соколова (7,5), Т. Вершинина (7) дараалаштыр үлешкениер.

Чемпионаттың байырлыг хаашкынынга шыдыраага сонуургактар хөй чыылган. Оларның аразында чедеп ажыг харлыг хоочунар Л. Ооржак, О. Наксы болгаш өске-даа улуг шизылыг пенсионерлер болгаш аныяктар биле күрүне комитединиң даргазының оралакчызы А. Аракчаа шылгарааннарга чемпион кожааларын болгаш өртектиг белектерни байырлыг байдалга тывыскаанының үезин ажыттырган.

Чемпионаттың тос санныг көрүкчүлер эки билир.

МААДЫРЛЫГ ӨГБЕЛЕР ДУГАЙЫНДА СӨС

(Ю. Л. Аранчынның «Алдан-маадырларның тура халыышкыны» деп номунга хамаарыштыр)

(Төнчүзү. Эгези № 286 «Шында»).

Оон соонда 1882 чылда «Барлык дургуннары» деп атка кирген үжен ажыг кижи киржикчилиг араттарның хөделиишкини база болган. Ынчангаш үстүнде тура халыышкыннарны каржы-дошкун басканы арат чонуң ханы таарзынмас чоруун болдурул, өжээн негекчилери — алдай-маадырларның тура халчырынга күштүг салдарлыг боон, идигин бергени чугаажок деп санап болур. Ийи талазында, хөй чон киржикчилиг бо янзылыг хөделиишкиниерниң түңнелинде, ынчангы дээди эрге-чагыргаларның талазындан чамдык «эвээш-биче-даа бол, дүжүп бериишкиниерин» кылып турганы хөделиш үнгениерге кайдыг-бир «эки үүнен» чедип ап болур-дур дээрзинге ынаныр аргаңы-база берип турганы чадавас. Моон алгаш көөрге, аразы ындыг-ла ырак эвес үелерде, ам артында девискээр талазы-биле база чаңгыс кожуун кавыюнга болуп турган ол тура халыышкыныңарның аразында салдар-хамаарылга, идейлиг харылзаа канчаарга-даа бар турганы чугаажок.

Автор ыында ук шимчээшкиннерниң үүгле болгулаан үелерин айыткаш, чогум олар бот-боттарының аразында кандыг харылзаалыг турганыл дээрзиниң дугайында тодаргай фактылар-биле бадыткавайн турар. Үүге ындыг болганыл дээр болза, «аңгы талазы-биле сайзырааргай эвес ниитилелге... чайгаар болур ындыг демиселди кедерге каастаары. ооң медерелдиг, организастыг талазын хөөредир чорук частырыгга чедирип болур» деп турары-биле тайылбырлаттының турары магат. Ынчалза-даа номнуң од-ла арынга (арын 61) «70—80 чылдарда бай-ядыларның аразында демисел аңаа-ла душ боон өөскүп үнүп турган эвес, харын аңгыларның чөрүлдээнниң чидиглегенинден болуп тургулаан» деп база түңнээн. Оны бодаарга, тура халыышкын үе талазы-биле база элээн ырак дөстүг, бүгү чонуу болуруубиле база ханы дазылдыг дээрзин төөгү ёзугаар бадыткаар артык эвес турган ийик. Үүге дээрге, бир талазында аңгы демиселдиг харакгелиг, ийи талазында хосталга шимчээшкини болур ужур-угкалыг дээрзинге ол харыы улам бадыткалдыг барымдаа болур турган.

Бо талазы-биле алдан-маадырларның көл жезинде амыдыран-чурттап чораан черлериниң бирээзи (бастырган соонда баштайгы байысаалгазын база кылып турган черлер) Чыргакы аксының Хорум-Даг чурттуг, ол үеде 12—13 харлыг турган Монгуш Баржынам мындыг ырны ырлажып турганы сактыр:

Амбың иөян чарлыы-биле
Аяташкан дээр Монгуш
оглун.
Эжен хазының чарлыы-биле
Эптешпес дээн Монгуш
оглун.

Кожамыктың сөзүнге «Монгуш оглу» дээриниң орнунга «Ондар оглу», «Ооржак оглу», «Хемчик оглу» деп-даа болур-ла ыйнаан, ынчалза-даа сөстүң чогум-на ынчаар доктаай бергени мооң мурнунда чогум-на Монгуштарның 1876—1878 чылдарда хөделиң турар үелериңде ырлажып турган ырызы турган. Сөөлүңде барып ол алдан-маадырларның ырызы болу бергени чадавас деп санап болур. Мооң мурнунда хөделиишкиниериң уламчызы боон, чоичу болур уктуг-дөстүг, чаңгыс эвес чылдарда чыгдының келген өжээн-килениңиң үлеröэшкини — масса чонуң ёзулуг чепсектиг тура халыышкыны болган дээрзинге бо чижектен безин көрүп болур хире.

Черле ынчаш, 1870—1880 чылдар үезинде ийи көжүнүң девискээриңге болгулаан чонуң хөделиишкиниерин төөгү талазы-биле бириктир көөр үүе болза, хамыктың мурнунда ол харын даштыкы эжелегге удур ниити чонуң национал хөөнүн идерелин турган болуушкунар база болур. Бир эвес ынчаар санаар болзувусса, тыва улустуң нация чон боон хевирлеттингени, быжыглыг бириктээрин профессор В. И. Дулоптуң (Октябрь революциязындан эгелеп), Н. А. Сердобовтуң (алдан-маадырларың соонда) деп бодап турары ышкаш эвес, а харын Ю. Аранчының, С. И. Вайнштейниң түңнеп турарынга каттыжып турары дег, тыва улустуң чаңгыс нация боп тургустунганы «Моол тергиндердиң үезинде эгелээш, маңгы эжеледдиң соон дарый доозулган» дээрзи черле чөптүг болур. Оон башка чаңгыс аай нация чон боон хевирлеттинин тургустунмаан, төрээн Тыва черин чуртсунуп, оон ээзи мен деп чүвени хөй чылдарда мөө-медерелинге сиңирип албаан, аңаа-ла аңгы-аңгы төрел аймактар тургулаан чүве болза, олар канчан барык он беш хире чылдар иштинде дарлавчыларга удур катап-катап тура халчыр күштү-даа, деткимчени-даа тып аар аргалыг турганнарыл?

Бир эвес араттар боттарының иштики социал-экономиктиг байдалы аргажок дорайтаанындан тура халыышкынче көдүрүлүп үнүп турган болза, оларның дашткы эжелеглерге удур демисели национал сеткил-хөөнүн үлеröэшкини болуп, кажан удаа хөделиш үнериңге күштү немеп турганы чугаажок. Бо талазы-биле авторлуң «алдан-маадырларның демисели аймак-сөөк талазы-биле кызыгаарланчак, хагдынчак байдалды ажыл эртер арганы берген, оон ажыг аймак-сөөк киживлерниң төлөэлерин демиселге киириштиргеш, чугула буруугаар базымны кылган» деп түңнеп турары үстүнде бодалга бадыткал болуп турары-биле черле чөптүг.

Ынчангаш ада-өгбелериниң маадырлыг чоруунуң дугайында төөгүүнүң шынын айыткап, эртем ёзугаар шинчилеп көргүскени дээш авторга өөрүп четтиргенивисти илереттиишаан, чамдык күзелдеривисти маңаа чугаалавас аргавыс чок. Бир-ле дугаарында, чомну катап үндүрер деп хөй номчукчуларның саналдарынга катчыл турар бис. Номуң чаа редакциязынга алдан-маадырларның кол удурткузу Монгуш Самбажыктың (Көк-Самбажыктың) база ооң эң чоок өөнүүктериниң дугайында медээлерин немей киирип, черле ниитизи-биле тура халыышкынның бастырарының ролюн ам-даа ажыдып көргүскен болза деп күзээр бис. Бистиң билириве Монгуш Самбажыктың уруунуң уруунуң оглу Хорум-Даг чурттуг Монгуш Сендажы Күжүмейович амгы үеде «Искра» совхозта малчыннап чоруур. Самбажыктың чоок төрел салгалы болур Күуш-Чаңгы деп кижиниң оолдары Монгуш Суртаал-оол, Бопуулай олар Чөөн-Хемчиктиң Хорум-Дагда малчынап, Монгуш Данзычы чолаачылап, Монгуш Дырыпнан Кызыл-Мажалыктың Культура бажыңының директору боон ажылдап чоруурлар. Ол ышкаш Самбажыктың чоок өөнүүн деп санаттырып чораан, тутурган аш-оөруүнүң иштинде кара чаңгыс дезиң үнген кижи Садыңажыктың оглуунуң оолдары Монгуш Шогбан-оол, Монгуш Павуу—дарган, Монгуш Серен-Доржу чоокка чедир Хорум-Даг, Алдан-Маадыр сумуларынга чурттап чораан. Оларның ажы-төлүүдеи-даа таптыг уктап айтырар болза, улуг өгбези Самбажыктың болгаш ооң чоок эпөөрүнүң Сенгин-чаңгыны кайчап-даа туруп тулуп аар дээш каш удаа ораддажып келгенин, адактың соонда оптуткажар арга-биле ону холга алганын чугаалап бээр ийик. Чидиг бижектиң бизин, нара бөөнүң аксын аңаа чылгадып, чыгаанга киирип-даа, моон соңгаар кижилерге эрин-хөлчек кылбас дугайында аксы-сөзүн ап-даа турганын, сөөлүңде, ол-ла сарыг сыптыг бижек өлүрткен чаңгының хойнунга чытканын-даа төөгүн берип болурлар ийик.

Өгбелериниң маадырлыг тура халыышкынының болганындан бээр чүс чылдар ашкан. Чамдык фактылар утгундурган, оларны билир чораан кижилериниң сактыышкынары холужуп, чамдыктары чөөреттиниң, чамдыктары өскерлип-даа калгылаан. Ынчалза-даа кажан кайгалдар Сенгин-чаңгыны тудуп алганда, Самбажык тура, «Дириг кижилер ханында пөкпөн калчаа көккаракты, кижилерге өжү ханнас кижи көөр хөөн чок ческиничиг самынсадар идегетти ёдыгуузун мал дег өрөүп турул, өзеп өлүрер чүве» дээн. Оон торгу курун дооралдыр үзе шелиптерге, дискек кырынга сөгүрүп, оястап-сойстап турда, шажын-чудулгелиг Куулар Оттуктоол «бурган-чаалгалыг, дужаал-тулгаалыг кижиниң амы-тынынга чедип болбас, сонгу ачы-үреде багай болур» деп сөөстаан болза, экерээс эр хоратаи лайышны канчаар «даялап каапкаптар» турганы каракка чуруттунуп кээр.

Ол ышкаш киидинга бектеттиргеш, тос эрээниң доозазының хилинчаи көрүп эртикен кайгалдар, шаажылаадың эң сөөлгү хемчээ чайлаш чок ашаарга, «шатка чыдар магжаң сөөгүм, шапшылгаа бээр кара бажым» деп кудараалдың сөөлгү ырызын ырлажып турган. Хоргудалдан дезап үнген кара чаңгыс кижи Сарыглаазут Садыңажык чыл ажыр аал-чуртунче ээп чаймайн, чер-черинге аштап-суксап, донуп-дожап чораанын салгал дамчын келген чугаалардан дыңнаар бис.

Авторга база бир чагыыр чүүлүвүс — алдан-маадырларның аштырары чайлаш чокдаа турган болза, ук тура халыышкының идезизи бүгү Тываны хөме албайн, чер бүрүзүнге араттарның чепсектиг хөделиишкиниерине шилчиевйн барганынга сарыг шажының сандарадыкчы салдары чылдак болбаан бе, ону хандыр өөренип көрзе кайдыгыл? Үүге дээрге кажан оларга чазак-чагыргаларга тр үеле дүжүп бербейн, Кара-Даага турлаглаш, алдыртпайн турун бээрге, оларны чаңгы, хүндүлер-даа эде сургап чадашканнар, ынчан харын лама, келиңиерни тура халышканнарының турлаг шивзозинче ыдалап чорудуп турган. Эпчөө-биле дүжүп бээринче оларны көгүдүп, ыйдыл тургулаанын чон чугаалажып чораан.

Будүүлүк шаг дээрге бүдүүлүк шаг-ла болгай, бодугуң мурнуңга тодаргай сорулга салбаан, ала-чайгаар көдүрүлүп үнген улустуң чамдыктары ыңдыг янзылыг көгүдүүшкүнерге алзып, демиселин сөксадып-даа турган болбайн аан. «Тыва төөгүзүнден» алырга, кыргыстарның, оюнарның баштайгы күрээзи 1722 чылда-ла тутунган, а ниитизи-биле Цин династиязының үезинде Тывага 22 хүрээ, дөрт муң лама турган. (т. 1. ар 233). Ламаизмниң өөредиини ёзугаар хаан дүжүлге дээрге, бүргандан авыралдаан, ооң албатыларын бай, ядыы болур салымның кыллыр бурган чаяаган, ядыы карачал кижи үүлеин боду эдилээр, төре херээнге киришпее суг-суг деп сурталдан сурган турган болганда, 1883 чылдарга чедир (барык 160 ажыг чылдар иштинде) ол хире үеде, ол хире улуг шажычы күш чонуң хосталгалыг шимчээшкинине, ылаңгыя алдан-маадырларның ортузунга кайы-хире хоралыг болуп турганы билдингир. Оларның үгаан-медерелиң кайы хире төөредип, сандарадып турганын даап бодаары берге эвес. Улустуң чугаазындан дыңнаарга, алдан-маадырлар амбын шерии-биле сөөлгү шиитпирлиг сегиржип алышкыны чорудун турда, оларның бирээзи Оттукай Куулар дээрзи (мурнунда база чугаалаан бис) «Хемчик үнүнга ынча хөй хан-чин төкпээлинер, сонгу ачы-үреге багай болур» деп эш-өөрүн куюлдуруп, ядып-бооларын сөксадырын дилеп турган дээр. Оны бодаарга, сарыг шажының сандарадыкчы салдары маңаа база хоралакчы, төөредикчи ролюн ойнап турганы ол.

Ол ышкаш номда шериг-административтиг, шажыкчы сагыш хамааты эрге-дужааларны айгылап, «чанчыл, чайлаң, чаңгы, чалаң, хүндү, демичи, бошка» дээн өске-даа эрги сөстериниң тускай тайылбырын ыңгы бергени болза эки. Адактың сөөлүүде Тыва улустуң «Улуг хүн» деп адаар чүү ыңдыг тоожуу турганыл, автор ол дугайын ооң-даа тодаргай тайылбырлаан болза деп күзелдиг артыкаи кижилер хөй-ле боор.

Ынчангаш Тываның төөгүлүүнүң сураглыг шинчилекчизи, төөгү эртемериниң доктору Ю. Л. Аранчынның бо ному Тыва төөгүзүнүң база бир маадырлыг ариин ажыктаан ажылдарының бирээзи болуп, төөгү-публицистиг жанр талазы-биле онзагай чериң эзелеп турар могаал деп хөй-хөй номчукчуларның чөптүг үнелээшкинниге каттыжып турар бис.

Ч. ЧАП.

КЫЗЫЛЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

1986 чылдың декабрь 25-те СЭКП обьомуиуң Политиктиң чырыдыышкын бажыңынга 18 шак 30 минутада Кызыл хоорайның ажылчы чонунарының мурнуңга Күш-культура болгаш спорт талазы-биле күркомнуң даргазы Н. А. Авдеев кылып чоруткан ажылының дугайында илеткээр. Илеткелдиң сайгарылгазынга күзээн кижилер база киржип болур. Хоорайның спортчуларының болгаш күш-культуражуларының көргүзүг оюнары, ол шыкаш «Хүреш» агитспортбригаданың концерти база болур.

Айтырыгларыңы дараазында телефоннардан тодарадыр: 2-47-64, 2-12-10, 2-33-95.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдуның Тыва филиалы 1986—1987 өөредилге чылында бот-өөредилге салбырынга агрономия болгаш зооинженер факультеттериңге студентилер хүлээп алырын чарлап тур.

Киреңп күзээннер химияга, биологияга, орус дыл болгаш литературага (бижимел-биле) шылгалдалар тудар.

Билдиришкиниң шилип алган эртемин айыткаш, филиалдың директорунуң адынга бижиир.

Кирип тура дужаар документилер: ортумак эртемниин дугайында документ, сөөлгү ажылдан турар черинден характеристика, эмчи шынызылгазы (форма 286), күш-ажыл деп-тириден үшта бижилге, 3х4 хемчээлдиг 6 фото-чуруук.

Киреңп күзээннер шериг биледиң болгаш паспортун көргүзер.

Документилерни 1987 чылдың январь 15-ке чедир хүлээп алыр, киреңниң экзаменнерни 1987 чылдың февраль 1-де эгелээр.

Айтырыгларыңы дараазында адрестеп тодарадыр: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу 1 «а», телефоннар 6-11-67, 6-13-96.

Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдуның Тыва филиалы бир ай белеткел курстарынга дыңнакчылар хүлээп ап турарын чарлап тур.

Филиалдың директорунуң адынче бижээн билдиришкинин болгаш курстарга өөренири дээш өртээн төлеп кааи квитанцияны алгаанының соонда белеткел курстарынга түзээп алыр. 12 рубль хемчээлдиг өөредилге өртээн институттуң бухгалтериязы хүлээп ап турар.

Өөредилге 1987 чылдың январь 5-те 19.00 шакта эгелээр.

Айтырыгларыңы дараазында адрестеп тодарадыр: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу 1«а», телефоннар: 6-11-67, 6-13-96.

ЁЛКА ТУРГУЗАРДА ӨРТТҮҢ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУУНУҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Чылдымга херекселдериниң чанынга ёлканы тургусканар.

Быжыг төжек кырынга ёлканы эки быжыглап алыңар.

Ёлканы хөвең, саазын, марля болгаш целлулоидтен кылган ойнаарактар-биле кааставаңар.

Өрттен камгалаар чүүл-биле сиңирбээң хөвең болгаш марлядан даараттынган костюмну ургларга кедирбеңер.

Ёлка чанынга хлопушкалар ажыглаарын, бенгал отчуташтарын кыпсырын ургларның боттарынга чөпшээреверңер.

Ёлканы аллюминастаарда заводтуң будүрүп үндүргенн электри дизиглерин ажыглаңар.

Ургларны ёлка чанынга хайгаарал чок арттырбаңар.

Өрт болу бээрин серемчилеп, сут болгаш кылын шывыгны (чоорган болгаш өске-даа чүүлдерни) белеткеп алыңар.

Өрт болу берзе, 01 телефондан доп-дораан өрт черин чалаңар.

Өрттен камгалаар чүүл-биле сиңирип каан хөвеннин дараазында адресте турар эки тура өрт черинден барып ап болур: Кызыл хоорай, Прибрежная кудумчузу 7а, телефон 2-20-34. Бүгү-эвакуациң эки тура өрт инспекциязиниң Тыва республика чөвүлели.

Чаа чылдың кежээлерин болгаш утренниктерни эрттиреринге харыысалгалыг кижилер дараазында адресте турар өрт камгалалының бижимел чөпшээрелди ап алыр: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 70, 9 шахтан 18.00 шакка чедир, телефон 2-47-04.

Редакциянық адреси:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-83, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, парти йжи амыдырал болгаш үлетпүр киллдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллдистериниң 2-37-13, чагаа киллдизиниң 2-41-27, информация киллдизиниң 2-20-60, культура киллдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый киллдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3419.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00285.

ТВ

ДЕКАБРЬ 17-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үс». 8.45 — «Ленногорск — оттуг хоорай». Док. телефильм. 9.05 — 10.10 — Уран-чечен фильминиң башгайы көргүзүү. «Сөөлгү репортаж». 1-ги сериязы. 14.30 — Мелээлер. 14.45 — «Роботтар кымны манап турарларыл...». Док. телефильм. 15.15 — ССРЭ-ниң Күрүнениң үлегерлиг симфониктиг оркестриниң виолончелистер ансамбли ойнаар. Уран үүл удуртукчузу — Ю. Лоевский. 15.40 — «Гренада, Гренада, мээң Гренадам». 1936 — 1939 чылдарда Испанияга болган хамаатты дайын дугайында док. фильм. 17.00 — Татар улустуң ырларының концерти. 17.15 — Бо хүннерниң почтазы. Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетов телекөрүкчүлерниң айтырыгларына харыылаар. 17.45 — Күрэхүлээшкин: Москвавың «Манометр» заводунда шынарның айтырыглары. 18.15 — Бөгүн делегейде. 18.30 — «Известия» солунның шаңналыңга хоккейге делегей маргылдаалары. Швеция биле Канаданың шилиндек командалары ойнаар. Чапсарда — Кадык болуруң күзелиниве. 20.45 — Виниңы хоорайның ас чогаал ансамбли «Кобзаря» ойнаар. 21.00 — «Үс». 21.35 — Уран-чечен фильминиң башгайы көргүзүү. «Сөөлгү репортаж». 1-ги сериязы. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.40 — «Делегей болган аныяктар».

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастиканы. 8.15 — «Үр чурттанар». Телефильм. 8.35; 9.35 — Обществоведение. 10 класс. ССРЭ-ниң «коммунистиг келир үеэм болгаш социал-экономиктиг хөгжүлдениң дүгеделээшкиниңиң эргежок чугулазы. 9.05; 13.05 — Немец дыл. 10.05 — КПГУ сургуулдарынга. Астрономия. Сылдыстар. 10.35; 11.35 — Ниити биология. 9 класс. Бойдустуң мастерскаязы болган бистер. 11.05 — Бистиң садывыс. 12.05 — 12.35 — Байроннуң романтиктиг театры. 18.00 — Мелээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Орус дылды өөренип тур бис». Национал школаның белеткел класстарының өөреникчилеринге телешкоза. 18.35 — «Устуң калган кудуруктуг хаван оглу». Мультфильм. 19.00 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — «Азия төвүү». Программада: Медээлер. «Аъш-чем программазы — боттанылыкчыда», «Улустуң контролы», «Амыдыралдың арага ишпес хевирэ дээш». 19.50 — Чарлаллар. Реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удурлар, чаштар!». «Боор чылаңның кырган-эвазы». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үс». 21.35 — «Ыр-86». 22.30 — «Известияң» солунның шаңналыңга хоккейге делегей турнири. ССРЭ биле Финляндияның шилиндек командалары ойнаар.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

агаар

Республиканга янче булуттаар. Чагбас. Барыын үүкче углай хаттың дургени секундада 3—10 метр. Дүне агаарның температуразы 32—37, чамдык черлерге 23—28, хүндүө 21—26, чамдык черлерге 12—17 градус соок болур.

Кызылга янче булуттаар. Чагбас. Сырыккаар. Дүне агаарның температуразы 33—35, хүндүө 22 — 25 градус соок.

(Солуннуң дараазында номери декабрь 19-та үнер).

Кино

ДЕКАБРЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Год телёнка» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 20.30, **«Простя»** 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Король и птица» 9.40, 11.20, 13.10, **«Киноклуб «Говорит 01»** 15.00, **«Хорошо сидим»** 17.10, 18.50, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Старик Хоттабыч» 12.20, **«Свора»** 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Обвиняется свадьба» 15.00, 16.40, 18.30, 20.10 шактарда.